

บทที่ 4

ภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาซาในช่วงค.ศ.1932-1945

กับความสัมพันธ์อันเข้มข้นระหว่างไทย-ญี่ปุ่น

กล่าวนำ

ในบทนี้ ผู้ศึกษาจะเลือกศึกษาภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาซาด้วยความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นเฉพาะในช่วงระหว่างค.ศ. 1932-1945 ทั้งนี้เพราะได้กล่าวในบทที่ 2 ไปแล้วว่า ระหว่างปีค.ศ. 1932 - 1945 นั้น เรื่องราวของยามาดา นางามาซาในประเทศญี่ปุ่นได้รับความสนใจและความนิยมนอกกว่าช่วงอื่นๆ ทั้งนี้เห็นได้จากกรณีที่มีการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับยามาดามากกว่าช่วงอื่น ช่วงนั้นยามาดาได้รับการขนานนามว่า “วีรบุรุษของนันทินรน” และรัฐบาลญี่ปุ่นก็ใช้ยามาดาให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ ที่รู้จักกันในชื่อ “นโยบายก้าวไปสู่ทิศใต้” (Go to South Policy) กล่าวคือรัฐบาลญี่ปุ่นใช้ยามาดาเป็นเครื่องมือสำหรับโฆษณาทางการเมืองกับประชาชนญี่ปุ่น และหากจะถามว่า ภาพลักษณ์ของยามาดามีบทบาทต่อนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศสยามหรือไม่ คำตอบก็คือมี แล้วถ้อยคำนั้นบทบาทที่ว่าเป็นอย่างไร และนี่ก็คือคำถามที่เราจะได้แสวงหาคำตอบกันในบทนี้ แท้จริงแล้วนันทินรนเป็นแนวความคิดที่กระจายในญี่ปุ่นมานานแล้ว การที่รัฐบาลญี่ปุ่นพึงใจนโยบายนันทินรนในช่วงนี้เพราะทำไมเป็นจุดมุ่งหมายการศึกษาในบทนี้อีกประเด็นหนึ่งเพราะถ้าหากไม่มีนโยบายนี้ ภาพลักษณ์ของยามาดา ก็คงไม่ถูกบิดเบือนเพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง และเพื่อที่จะเข้าใจว่า ภาพลักษณ์ของยามาดาที่ถูกใช้ทางการเมืองมีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นจะอย่างไร ศึกษานโยบายต่างประเทศแต่ละฝ่ายต่ออีกฝ่ายหนึ่งเป็นอย่างไรและความมขสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศในช่วงนี้ได้อย่างไร

ในช่วงทศวรรษ 1930 ประเทศญี่ปุ่นและสยามต่างมีความต้องการที่จะสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างกันขึ้น และสิ่งที่น่าจับตามองเป็นอย่างยิ่ง ก็คือ ในช่วงตอนกลางทศวรรษ 1930 ญี่ปุ่นพยายามที่จะใกล้ชิดกับสยามในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมมากเป็นพิเศษ ฝ่ายญี่ปุ่นได้ยกยามาดาขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่น ซึ่งสืบทอดยาวนานมาเป็นเวลากว่า 300 ปี¹ ซึ่งฝ่ายสยามก็ไม่ได้ปฏิเสธ แต่ถ้าเปรียบเทียบความกระตือรือร้นต่อการใช้สัญลักษณ์

¹ ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นไม่ได้สืบทอดคิดต่อมาตลอด 300 ปี แต่มีความขาดช่วงนับแต่การปิดประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1639 จนกระทั่งถึงช่วงเปิดประเทศใน ค.ศ. 1854 และหลังจากนั้นก็ยังคงขาดช่วงอีก

ตัวบุคคลนี้ ญี่ปุ่นมีมากกว่าสยามมากมายนัก ขณะที่ปฏิริยาของฝ่ายสยามก็คือ เกือบไม่สนใจเลย นอกจากคนสยามบางคน ที่มีตำแหน่งอยู่ในฐานะที่จะต้องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับ ญี่ปุ่น เหตุนี้ปฏิริยาต่อยามาคาของทั้งสองประเทศจึงมีความแตกต่างกันเป็นอันมาก ดังนั้นจุดมุ่งหมายของบทที่ 4 จึงต้องการที่จะศึกษาความแตกต่างของปฏิริยาของญี่ปุ่นและไทยที่มีต่อยามาคา ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ 300 ปี ระหว่างสองประเทศ โดยอาศัยข้อมูลจากวารสารของสมาคมญี่ปุ่น-สยาม² สาขากรุงเทพฯ ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมญี่ปุ่น-ไทยเมื่อปี 1939 เป็นหลัก พร้อมทั้งเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย และในการศึกษานี้ยังได้รวบรวมบทบาทของภาพลักษณ์ของยามาคาในความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-ญี่ปุ่นของสยาม โดยพิจารณาจากปฏิริยาของทางฝ่ายสยามประกอบด้วย

ดังนั้น เพื่อที่จะบรรลุถึงจุดมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้น จึงได้แบ่งการศึกษาของบทนี้ออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

- 4.1. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-ญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930
- 4.2. นันฉินรณในฐานะนโยบายระหว่างประเทศ และการขยายตัวของความสนใจต่อสยามของญี่ปุ่นในช่วงค.ศ. 1932-1945
- 4.3. ทศนคติต่อญี่ปุ่นของสยาม (ไทย) ในช่วงค.ศ. 1932-1945
- 4.4. ภาพลักษณ์ยามาคา นางามาคา ในวารสารสมาคมญี่ปุ่น-สยาม (ไทย) กับความสัมพันธ์ ระหว่างสยาม-ญี่ปุ่น

4.1 การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930

เป็นการเสียดายถึงสาเหตุที่ญี่ปุ่นเริ่มใช้ภาพลักษณ์ของยามาคาเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นเป็นระยะเวลา 300 ปีซึ่งสันนิษฐานว่าสาเหตุน่าจะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930 [และนโยบายนันฉินรณของญี่ปุ่นซึ่งจะศึกษาต่อไปในข้อ 4.2] หลังจากสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 1 มีการแข่งขันในการเตรียมกำลังทหารของทั่วโลกมากขึ้น แต่หลังจากความระส่ำระสายทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (World Economic Depression) ในค.ศ. 1929 ประเทศมหาอำนาจเข้าใจว่าการดำเนินการแข่งขันการเตรียมกำลังทหาร

ระยะหนึ่งจนถึงก่อน ค.ศ. 1887 สยามกับญี่ปุ่นจึงได้รื้อฟื้นความสัมพันธ์กันอีกครั้ง (ประกาศการทำสัญญาสัมพันธ์ไมตรี) และระยะเวลาที่ขาดช่วงดังกล่าวนับรวมกันแล้วเป็นระยะเวลาประมาณ 240 ปี ตัวอย่างที่แสดงความสัมพันธ์ 300 ปี เช่น ในค.ศ. 1936 ในการเลี้ยงอาหารสำหรับนายปรีดี พนมยงค์ที่มาเยือนประเทศญี่ปุ่น เป็นต้นซึ่งอธิบายรายละเอียดในบทนี้ตอนหลัง

² ขณะนั้นยังเขียนเป็น “สมาคมญี่ปุ่น-ไทย” ไม่ใช่ “สมาคมญี่ปุ่น-ไทย”

ไม่ได้กระทำอีกต่อไปเพราะภาวะทางเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ดังนั้นประชุมที่กรุงวอชิงตันและกรุงลอนดอนสองครั้งนี้ได้มีการตกลงกันว่าให้มีการจำกัดกำลังเรือรบ แต่ทหารญี่ปุ่นไม่พอใจในข้อตกลงในการประชุมทั้งสองครั้งและได้ต่อต้านรัฐบาลญี่ปุ่นอย่างกว้างขวาง ในที่สุดลัทธิการก่อการร้ายก็เกิดขึ้นขยายตัวเพิ่มขึ้นและทหารก็ประสบความสำเร็จในการแทรกแซงและมีอิทธิพลมากในรัฐบาลญี่ปุ่นตั้งแต่ช่วงประมาณค.ศ.1936 สิ่งที่ไม่สามารถมองข้ามไม่ได้ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930 ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแสโลกและกระแสภายในญี่ปุ่น

การที่ไทยกับญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากขึ้นครั้งแรกก็คือในค.ศ.1933 เมื่อสันนิบาตชาติเปิดประชุมใหญ่เพื่อลงมติเกี่ยวกับเหตุการณ์ในแมนจูเรีย ประเทศส่วนใหญ่ลงมติว่าทหารญี่ปุ่นควรจะถอนตัวจากแมนจูเรียถือว่าญี่ปุ่นรุกรานแมนจูเรียโดยไม่เป็นธรรม แต่สยามเป็นประเทศเดียวที่สละสิทธิ์ในการลงมติ สำหรับสยามการสละสิทธิ์ดังกล่าว เป็นเพียงการแสดงออกถึงนโยบายระหว่างประเทศที่ต้องการจะรักษาความเป็นกลางเหมือนเดิมเท่านั้น แต่ญี่ปุ่นเกิดความเข้าใจผิดว่าที่สยามทำเช่นนั้น เพราะต้องการที่จะรักษาสัมพันธภาพกับตน¹ ต่อมาญี่ปุ่นก็มีความรู้สึกสนใจต่อไทยมากขึ้น การที่ญี่ปุ่นให้ความสนใจสยามเอง นับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คณะของพระยาพหลพลพยุหเสนา กับหลวงพิบูลสงครามกล้าที่จะไปขอความช่วยเหลือทางการทหารกับอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศสยาม เมื่อปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1933 เพื่อที่จะยึดอำนาจจากนายกรัฐมนตรีคนแรกซึ่งมาจากคณะราษฎรคือ พระยามโนปกรณนิติธาดา ที่เรียกกันว่าการปฏิรูปครั้งที่ 2 เพื่อที่จะเข้าไปควบคุมอำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาด คำตอบของอัครราชทูตญี่ปุ่นนั้นไม่ชัดเจนและพยายามเลี่ยงที่จะตอบ ในวันที่ 20 มิถุนายน ค.ศ.1933 ก็ได้มีการปฏิรูปสำเร็จ แล้วอัครราชทูตญี่ปุ่นก็กล่าวกับรัฐบาลสยามใหม่ว่าจะช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจ นอกจากสองปัจจัยทั้งด้านต่างประเทศและภายในประเทศไทยแล้วซึ่งยังมีอีกปัจจัยหนึ่งในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศคือมีการวางแผนของฝ่ายญี่ปุ่น บุคคลสำคัญในการวางแผนนี้ก็คือยะตะเบะยะซุกิชิ (Yatabe Yasukichi) ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศสยาม (ค.ศ. 1928-1936) นับเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลอย่างมากที่ทำให้สยามกับญี่ปุ่นมีสัมพันธไมตรีแน่นแฟ้นมากขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ความพยายามของฝ่ายญี่ปุ่นที่เด่นชัดก็คือได้มีการแลกเปลี่ยนคณะทูตระหว่างสยามกับญี่ปุ่นและเชิญข้าราชการ บุคคลสำคัญไปเยือนญี่ปุ่นตลอดจนพาชมเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งบรรลุผลก็

¹ E. Bruce Reynolds, *Thailand and Japan, Southern Advance 1940-1945*, (London: Macmillan, 1994), p. 11. and Food, Edward Thadeus, *Japan's Relations with Thailand: 1928-40*, (Ph.D. thesis, University of Washington, 1967), p. 92

คือทหารเรือไทยตัดสินใจว่าจะสั่งซื้อเรือรบจากญี่ปุ่นจำนวน 20 ลำและในปีเดียวกัน (ค.ศ.1936) ญี่ปุ่นก็ได้ประมุขงานเกี่ยวกับการรถไฟให้กับไทย

ความพยายามของญี่ปุ่นในด้านเศรษฐกิจประสบผลสำเร็จ และประเทศสยามก็เริ่มได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจจากประเทศญี่ปุ่นมากขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ มีการเปิดสาขาย่อยของบริษัทมิทซึบิชิการค้าจำกัด (Mitsubishi Trade Co. Ltd.) ขึ้นใน ค.ศ. 1935 และมีสาขาใหม่ของธนาคารโยะโกะฮะมะโหมกิน (Yokohama Shokin ginkoh) ขึ้นใน ค.ศ. 1936 ที่กรุงเทพฯ ในปลายปีเดียวกันนั่นเอง บริษัทมิทซึบิชิเหมืองแร่จำกัด (Mitsubishi Kohgyoh Co. Ltd.) ก็ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับเหมืองแร่ดีบุก และในปลาย ค.ศ. 1937 มีการตั้งบริษัททะเลใต้อุตสาหกรรมจำกัด (Nanyo Kohgyo Co., Ltd.) ที่ภาคใต้ เพื่อพัฒนาขงพาราและทรัพยากรป่าไม้ อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลานั้นอิทธิพลของญี่ปุ่นก็ยังคงมีจำกัดอยู่ ดังเช่น ในปี ค.ศ. 1936 อังกฤษยังคงควบคุมการค้าของสยามอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากการนำเข้าสินค้าจากอังกฤษของสยามมีถึงร้อยละ 50 และการส่งสินค้าออกจากสยามไปอังกฤษก็มีถึงร้อยละ 80 ความพยายามของยะตะเบะโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจนั้น นับว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก กล่าวคือภายในระยะเวลา 10 ปีนับตั้งแต่ ค.ศ. 1928 ถึงค.ศ.1938 การส่งออกของญี่ปุ่นกับสยามได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3 ของสินค้าที่ส่งเข้ามาสยามทั้งหมดเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 25⁴ ในด้านวัฒนธรรม ญี่ปุ่นก็สนับสนุนให้นักเรียนไทยได้รับทุนเรียนต่อที่ประเทศญี่ปุ่น และสร้างอาคารพักอาศัยสำหรับนักศึกษาไทยในค.ศ.1936 และสร้างสมาคมญี่ปุ่น-สยามที่กรุงเทพมหานครในค.ศ.1934ด้วย

4.2 นันฉินรณในฐานะนโยบายระหว่างประเทศของญี่ปุ่นและความสนใจที่มีต่อไทยของญี่ปุ่นที่เพิ่มมากขึ้นในช่วง ค.ศ. 1932-1945

สาเหตุที่ว่าในช่วงค.ศ. 1932-1945 ฝ่ายญี่ปุ่นเริ่มใช้ภาพลักษณ์ ขามาคาเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 300 ปี เพราะญี่ปุ่นเห็นความสำคัญของไทยทั้งในฐานะเป็นฐานทัพที่จะโจมตีสิงคโปร์ และในฐานะเป็นแหล่งทรัพยากรซึ่งใช้ในการทำอาวุธสงคราม ความต่างการทั้งสองประเด็นนี้เองที่ทำให้ญี่ปุ่นยอมรับแนวความคิดนันฉินรณให้เป็นนโยบายระหว่างประเทศและภาพลักษณ์ขามาคา ก็ถูกสร้างขึ้นในช่วงนี้ซึ่งมีสองด้าน คือ ภายในประเทศญี่ปุ่นขามาคาคือวีรบุรุษของนันฉินรณซึ่งมีประโยชน์ที่ทำให้ประชาชนญี่ปุ่นเห็นความถูกต้องในการทำสงครามแปซิฟิก ส่วนภาพลักษณ์ขามาคาค้นระหว่างประเทศคือให้ไทยรู้สึกใกล้ชิดกับญี่ปุ่นซึ่งตอนแรกจะมีความสัมพันธ์

⁴ Judith A. Stowe, *Siam becomes Thailand: a story of intrigue* (Honolulu : University of Hawaii press, 1991) , p. 92

ในด้านเศรษฐกิจที่ดีกับญี่ปุ่นเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรจากไทย แต่ตอนหลังต้องการได้รับความช่วยเหลือในทางทหารจากไทย เพื่อจูงใจหมายนี้ญี่ปุ่นใช้ภาพลักษณ์ของยามาดาในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ 300 ปี

สาเหตุที่กล่าวมาแล้วในที่นี้ได้ศึกษาความต้องการของญี่ปุ่นต่อไทยซึ่งเกี่ยวข้องกับกำเนิดและการตอบโตจีนของนโยบายนั้นฉินรนนันมาจากไหน และนโยบายนั้นฉินรนเกิดขึ้นและมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายระหว่างประเทศอย่างไร [โดยใช้เอกสารญี่ปุ่นซึ่งยังไม่เคยเผยแพร่ในประเทศไทย]

การเกิดขึ้นของนโยบายนั้นฉินรนในกองทัพเรือ คือในค.ศ. 1932 โดยความคายของผู้อาวุโสทหารเรือชื่อ คะโต โทะโมะซะบุโร (Kato Tomosaburo) ในปีค.ศ. 1923 นับเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงอำนาจภายในของทหารเรือ จากกลุ่มผู้อาวุโสกลายเป็นกลุ่มหัวรุ่งแรนซึ่งเรียกว่า “พรรคกองเรือรบ” และมีอิทธิพลอย่างสูงในช่วงต่อมา กลุ่มนี้ไม่พอใจกับสนธิสัญญาของตะวันตกเกี่ยวกับการลดแสนยานุภาพของทหารเรือให้ลดลงตามสนธิสัญญาลอนดอนและวอชิงตัน หลังจากเหตุการณ์แมนจูเรีย ทหารเรือส่วนใหญ่ขึ้นกรานในสิทธิการเตรียมพร้อมของกำลังทหารด้วยตนเอง (ไม่ใช่ให้ประเทศมหาอำนาจตัดสินใจและกำหนดเกี่ยวกับการเตรียมกำลังทหารของญี่ปุ่น) กลุ่มนี้เป็นกลุ่มหัวรุ่งแรงและยึดมั่นในนโยบาย “ป้องกันทิศเหนือก้าวสู่ทิศใต้” [หมายถึงการโจมตีทิศใต้มีความสำคัญกว่าการโจมตีทางทิศเหนือ] ซึ่งตอบรับกับการรุกรานแมนจูเรียของทหารบก และนี่จึงนับเป็นปรากฏการณ์ครั้งแรกของนั้นฉินรนในฐานะเป็นนโยบายของทหารเรือ⁵

ใน ค.ศ. 1934 มีการตรากฎหมายกิจการน้ำมันขึ้น และทหารเรือเริ่มเห็นความสำคัญของน้ำมัน⁶ ในฐานะเป็นทรัพยากรเพื่อป้องกันประเทศ และคิดว่าอาจจะหลีกเลี่ยงจากสภาพที่จะต้องพึ่งพาสหรัฐอเมริกา (ดังที่กล่าวแล้วว่าการส่งน้ำมันเข้าของญี่ปุ่นมาจากสหรัฐอเมริการ้อยละ 60)

⁵ Hatano Sumio (ฮะตะโนะ ซุมิโอะ), “Nihon kaigun to Nanshin ... sono seisaku to riron no shiteki tenkai...” (ทหารเรือญี่ปุ่นกับนั้นฉิน... การพัฒนาของนโยบายกับทฤษฎีของมัน) ใน หลายด้านของความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเอเชียอาคเนย์ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่งกับสงครามโลกครั้งที่สอง (Ryoh taisen kanki nihon tohnan ajia no shosoh), eds. Shimizu Hajime (ชิมิซุ ฮะจิเมะ) (Tokyo : Ajia Keizai Shuppan kai, 1986) หน้า 214-215

⁶ ในเอกสารสงครามโลกครั้งที่ 1 น้ำมันในฐานะเป็นเชื้อเพลิงสำหรับเรือรบถูกจับตามอง ต่อจากนั้นในทศวรรษ 1930 ปัญหาที่จะผลิตและใช้สอยเชื้อเพลิงของเหลวเกิดอย่างรวดเร็ว กล่าวคือญี่ปุ่นไม่ค่อยมีทรัพยากรน้ำมันภายในประเทศ จึงหวังว่าจะผลิตน้ำมันด้วยตัวเองโดยวิธีพัฒนาทรัพยากรน้ำมันในต่างประเทศ และทำสัญญากับประเทศเหล่านั้นให้ส่งให้แก่ญี่ปุ่นโดยเฉพาะ

และเริ่มสนใจต่อเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะอินโดนีเซียซึ่งญี่ปุ่นคิดว่าเป็น“แหล่งทรัพยากรที่สำคัญ”⁷ ดังเช่น “พรรคกองเรือรบ” ได้สถาปนา “คณะกรรมการศึกษาแผนการทะเลใต้” ขึ้นในเดือนกรกฎาคมค.ศ.1935 คณะกรรมการชุดนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับทะเลใต้ และกำหนดแผนการทะเลใต้ของทหารเรือ คณะกรรมการชุดนี้สนใจเฉพาะอินโดนีเซียที่อยู่ใต้การปกครองของฮอลันดา และได้ตั้งบริษัทเหมืองแร่เคียววะ(Kyohwa)ขึ้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1936 เพื่อพัฒนาทรัพยากรน้ำมันในอินโดนีเซีย บริษัทนี้จะสำรวจและทดลองขุดน้ำมันในเกาะชวา เกาะบอร์เนียว และที่อื่นๆ เกือบจะผูกขาดแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งถ้าหากพบน้ำมันในปริมาณที่มากพอ ทหารเรือญี่ปุ่นก็รับประกันว่าจะรับซื้อ นอกจากนี้ เพื่อที่บริษัทจะมีความมั่นคงทั้งในด้านรายได้และรายจ่าย กระทรวงทหารเรือญี่ปุ่นจึงได้จัดสรรงบประมาณดำเนินงานให้แก่บริษัท⁸

ตั้งแต่ปลาย ค.ศ. 1935 ผู้บัญชาการทหารบกและทหารเรือเริ่มเจรจากันเพื่อให้นโยบายของแต่ละฝ่ายรวมเข้าด้วยกันได้ โดยการริเริ่มของอิชิฮาระ คันจิ (Ishihara Kanji) จากกองบัญชาการเสนาธิการ (Sanboh honbu) และผลลัพธ์ที่ออกมาก็คือเกิด “นโยบายมาตรฐานของประเทศ” (Kokusakuno kijun) เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม ค.ศ. 1936 ซึ่งมีแนวความคิดว่าจะก้าวสู่ทั้งทิศใต้และทิศเหนือ อันเป็นนโยบายการประนีประนอมระหว่างทหารบกและทหารเรือ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า จะรวมนโยบายทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกันอย่างแท้จริง⁹ สำหรับทหารเรือแล้ว นโยบายนี้มีความหมายในแง่ที่ว่านโยบายนั้นฉันทนได้รับการยอมรับให้เป็นนโยบายระดับประเทศเป็นครั้งแรก¹⁰ กล่าวคือในนโยบายได้ระบุว่า “นโยบายของประเทศซึ่งเป็นรากฐานคือ จะดำเนินการในอันที่จะรักษาฐานที่มั่นของประเทศญี่ปุ่นในทวีปเอเชียตะวันออก และขณะเดียวกันก็ดำเนินการที่จะเข้าไปสู่ทิศใต้ด้านทะเลใต้ด้วย”¹¹ ดังนั้นฉันทนจึงถูกกำหนดให้เป็นนโยบายระหว่างประเทศที่สำคัญ นโยบายหนึ่งใน “นโยบายมาตรฐานของประเทศ” แต่ก่อนที่จะถึงทศวรรษ 1940 นั้น นโยบาย

⁷ Goto Kenichi (โกะโต เค็นอิชิ). *Kindai Nihon to Tohnan Ajia ... Nanshin no shohgeki to Isan* (ญี่ปุ่นสมัยใหม่กับเอเชียอาคเนย์ ... ผลกระทบจากมรดกของฉันทนของประเทศในเอเชียอาคเนย์). โตเกียว : Iwanami shoten, 1995. p.23-24

⁸ Hatano Sumio. “Nihon kaigun to Nanshin ...sono seisaku to riron no shiteki tenkai...” p.220-221

⁹ Ibid., p. 216-217

¹⁰ Goto Kenichi, *Kindai nihon to Tohnan Ajia ... Nanshin no shohgeki to Isan*, p. 24

¹¹ Matsumoto Shunichi(มะทสุโมะโตะ ชุนอิชิ) and others, eds. *Nihon Gaikohshi* (ประวัติศาสตร์การทูตญี่ปุ่น) เล่มที่ 22. Tokyo : Kashima Heiwa Kenkyuhijo, 1973. p.8-9, 12

ระหว่างประเทศที่สำคัญที่สุด คือนโยบายสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีน ซึ่งอุบัติขึ้นใน เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1937¹²

อย่างไรก็ตาม ในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1930 กองทัพบกญี่ปุ่นได้ขยายสนามรบในจีน และขอให้กองทัพเรือญี่ปุ่นช่วยเหลือทำศึกในภาคใต้ของประเทศจีน กองทัพเรือญี่ปุ่นจึงเริ่มกดดันภาคใต้ของจีนโดยใช้กำลังทหาร การกระทำดังกล่าวทำให้นั้นฉินรนของทหารเรือญี่ปุ่น (ซึ่งเคยมีบทบาทและสามารถที่จะระงับนโยบายของทหารบกที่มีต่อจีน) ลดความสำคัญลงไปเพราะแต่เดิมทหารเรือญี่ปุ่นต่อต้านนโยบายของทหารบกที่มีต่อจีน แต่ได้เริ่มยอมรับนโยบายของทหารบกที่ขยายสงครามในเขตใต้จีนเพราะเขตใต้จีนสำคัญในการขยายดินแดนญี่ปุ่นตอนใต้(นั้นฉินรน)และยอมใช้กำลังทหารในการรบกับเขตใต้จีนมากขึ้น เช่น เหตุการณ์ Pei-hai ซึ่งเกิดขึ้นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1936 เหตุการณ์นี้คือหนึ่งในเหตุการณ์ที่ประชาชนจีนต่อต้านชาวญี่ปุ่น โดยการฆ่าชาวญี่ปุ่นเพื่อต่อต้านแผนการณ์ของกองทัพบกญี่ปุ่นที่จะแทรกแซงใน 5 เขตทางเหนือของจีนซึ่งติดกับแมนจูเรีย เหตุการณ์ในครั้งนี้หน่วยควบคุมทหารเรือ เรียกว่า กุนระอิบุ(Gunreibu)ได้ตัดสินใจว่า จะส่งกองเรือรบเข้า Pei-hai เพื่อที่จะยึดครองเกาะไห่ฉาน(Hai-nan Tao)ซึ่งอยู่ตรงข้ามฝั่ง Pei-hai แต่แผนการณ์นี้ล้มเหลวเพราะได้รับการต่อต้านจากกองทัพบกและกระทรวงทหารเรือ หลังจากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1939 ทหารเรือญี่ปุ่นจึงเข้ายึดครองเกาะไห่ฉานเพื่อที่จะสกัดกั้นเส้นทางที่จะมีการขนส่งสิ่งของต่างๆ ของประเทศมหาอำนาจที่จะส่งไปช่วยเหลือจีนฝ่าย Chiang Kai-shek ในขณะเดียวกันก็เพื่อที่จะทำให้เกาะนี้เป็นฐานทัพแห่งหนึ่งที่จะเข้าสู่ทิศใต้อีกด้วย (เพราะเกาะนี้ใกล้กับประเทศฟิลิปปินส์ อินโดจีน และอินโดนีเซีย) แต่จุดมุ่งหมายหลังนี้แอบแฝงอยู่ ไม่แสดงออกให้ประเทศอื่นๆ เห็น¹³

ในหนังสือของ เอ็ดเวิร์ด แทเดียซ ฟลัด (Edward Thadeus Flood)¹⁴ ซึ่งกล่าวถึงทหารญี่ปุ่นว่าได้เขียนแผนการทำศึกใน ค.ศ.1939ขึ้นในฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. 1938 ในแผนการนั้นอังกฤษกลายเป็นศัตรูอันดับที่ 2 ของญี่ปุ่นรองจากสหรัฐอเมริกา และในอนาคตเมื่อทหารญี่ปุ่นเข้าโจมตีฐานทัพสิงคโปร์ ก็มีแผนการที่ว่า ทหารญี่ปุ่นจะขึ้นบกที่สงขลา ก่อน แล้วเข้าโจมตีแหลมมลายู¹⁵ สิ่งที่ได้จากแผนการปีค.ศ. 1939 ก็คือ ญี่ปุ่นเห็นความสำคัญของสยามในด้านกลยุทธ์เพื่อที่จะ

¹²Goto Kenichi (โกะโตะ เค็นอิชิ). *Shohwa ki nihon to Indonesia (ญี่ปุ่นสมัยเซียววะกับอินโดนีเซีย)*. Tokyo : Keisoh shoboh, 1986. p. 56.

¹³Hatano Sumio. "Nihon Kaigin to Nanshin ... sono seisaku to riron no shiteki tenkai ...", p.224-6

¹⁴Flood, Edward Thadeus, *Japan's Relations with Thailand : 1928-40*, (Ph.D. Thesis, University of Washington, 1967)

¹⁵Ibid., p. 192

ดำเนินการแผนการยึดครองสิงคโปร์ และวางแผนการขึ้นบกที่สงขลา ซึ่งการวางแผนในลักษณะนี้มีมาตั้งแต่ ค.ศ. 1938 แล้ว

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในนโยบายนั้นฉันทนของญี่ปุ่นก็คือ การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากการรุกรานโปแลนด์ของเยอรมันในเดือนกันยายน ค.ศ. 1939 กับชัยชนะของเยอรมันในฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อน ค.ศ. 1940 ในการยึดครองฝรั่งเศส และเกือบจะขยายเขตถึงอังกฤษ ชาวญี่ปุ่นทุกคนตื่นเตนในการได้รับชัยชนะของเยอรมัน และนั่นฉันทนนั้นก็ได้อาศัยโอกาสนี้ก่อกำเนิดขึ้น¹⁰

ในสถานการณ์เช่นนี้ “ความสำคัญในการจัดการสถานการณ์เพื่อที่จะปรับให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลก” (Sekai johsei no suii ni tomonau jikyoku-shori yohkoh) จึงถูกกำหนดขึ้นในการประชุมร่วมระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายทหาร (Daihonei seifu renraku kaigi) ในวันที่ 27 กรกฎาคม ค.ศ. 1940 โดยฝ่ายกองทัพเป็นผู้ที่ริเริ่ม เนื้อหาของมาตรการนี้คือ การแก้ไขทั้งปัญหาสงครามกับจีนและปัญหาที่ศึไต่ไปพร้อมๆ กัน (สันนิษฐานว่าญี่ปุ่นต้องการจะออกจากสภาพที่ต้องพึ่งพาอังกฤษและสหรัฐอเมริกา และสามารถพึ่งตัวเองได้ โดยรวมญี่ปุ่น แมนจูเรีย จีน ให้เป็นหนึ่งเดียวและครอบงำทางทิศใต้คือเอเชียอาคเนย์ด้วย) นอกจากนี้ญี่ปุ่นจะฉวยโอกาสที่เยอรมันชนะสงครามในการใช้อิทธิพลบีบบังคับให้อินโดจีนฝรั่งเศสช่วยเหลือญี่ปุ่นทำสงครามกับจีน (เช่นทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านดินแดนอินโดจีนหรือใช้สนามบินของอินโดจีน เป็นต้น) เพราะอินโดจีนฝรั่งเศสมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ และอาจจะเป็นไปได้ว่าจะมีการใช้กำลังทหารเพื่อที่แก้ไขปัญหาทางด้านใต้¹⁷ ปัญหาทางใต้นั้นไม่สามารถแยกจากปัญหาสงครามกับจีนเพราะมีความสัมพันธ์กัน (เพราะทหารญี่ปุ่นเชื่อว่าเพื่อที่จะยุติสงครามกับจีน ญี่ปุ่นต้องได้น้ำมันและทรัพยากรอื่น ๆ จากทางใต้) กล่าวคือหากปัญหาสงครามกับจีนยังไม่ได้รับการแก้ไข โอกาสในการใช้กำลังทหารต่อทางใต้ ก็อาจจะมีเฉพาะเท่าที่จะหลีกเลี่ยงการทำสงครามที่อาจเกิดกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา (ในมาตรการนี้ระบุว่า ในส่วนของสงครามกับฮอลันดาคานั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้อยู่แล้ว) ฝ่ายทหารเรือซึ่งเกรงว่าการใช้กำลังทหารจะทำให้เกิดสงครามกับสหรัฐอเมริกา (เพราะการเตรียมการทางทหารของกองทัพเรือยังไม่เพียงพอ) ก็แสดงท่าทีว่าไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจที่จะใช้กำลังทหารต่อทะเลใต้ แต่ฝ่ายกองทัพก็ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของฝ่ายทหารเรือแต่อย่างใด¹⁸ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความคืบหน้าของการเจรจากับฝรั่งเศส ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าญี่ปุ่นจะใช้กำลังทหาร เพราะฝ่ายกองทัพก็นั้นอยากจะทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสในอินโดจีนยอมให้กองทัพบก

¹⁰ Goto Kenichi, *Showaki Nihon to Indonesia*, p. 110-111

¹⁷ Goto Kenichi, *Showaki nihon to Indoncsia*, p. 65

¹⁸ *Ibid.*, p. 113-4

ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านดินแดนอินโดจีน หรือใช้สนามบินของอินโดจีนเพื่อจะโจมตีจีน การตัดสินใจต่ออินโดจีนฝรั่งเศสในตอนหลัง อันเนื่องมาจากการเจรจาไม่ประสบผลสำเร็จ ทำให้กองทัพบกญี่ปุ่นสามารถยึดครองอินโดจีนฝรั่งเศสได้สำเร็จในเดือนกันยายน ค.ศ. 1940¹⁹ ประเด็นสำคัญในเนื้อหาของมาตรการนี้ก็คือ เป็นครั้งแรกที่ทหารบกเริ่มยื่นยันนโยบายนั้นในนินชิโรน เพื่อที่จะสร้างเขตพึ่งตนเอง ซึ่งจะเป็นไปได้ว่าจะสามารถหลีกเลี่ยงจากการพึ่งพาอังกฤษและสหรัฐอเมริกา กองทัพบกจะใช้กำลังทหารต่อเอเชียอาคเนย์และแก้ไขปัญหาที่ใดทุกครั้งที่มีโอกาส ซึ่งการสร้างเขตเช่นนี้จะทำให้สิ้นสุดปัญหาใหญ่ที่สุดนั่นก็คือปัญหาสงครามกับจีน กองทัพบกญี่ปุ่นเห็นคุณค่าของนินชิโรนในกรณีเพื่อทำสงครามกับจีน ให้ได้น้ำมันและทรัพยากรอื่นๆ จากที่ใด (เพราะการลงโทษด้านเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาต่อญี่ปุ่นมีมากขึ้น) และปิดกั้นเส้นทางความช่วยเหลือเงินในเอเชียอาคเนย์²⁰

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1940 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ คือ มะทซึโอะเกะ โยซุเกะ (Matsuoka Yohsuke) ยื่นกรณในโครงการ “วงไพลูลุมหาเอเชียบูรพา” ซึ่งมีเนื้อหาว่า “จะรวมญี่ปุ่น แมนจูเรีย จีนเป็นหนึ่งเดียวและครอบครองหมู่เกาะที่สันนิบาตชาติมอบอำนาจการปกครองให้ญี่ปุ่น (ซึ่งเคยเป็นอาณานิคมของเยอรมัน) อินโดจีนของฝรั่งเศส หมู่เกาะแปซิฟิก สยาม มลายูของอังกฤษ เกาะบอร์เนียวของอังกฤษ อินโดนีเซียของฮอลันดา พม่าของอังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และอินเดีย เป็นต้น” และเขาคิดว่าเพื่อที่จะสร้างเขตพึ่งตนเองโดยหลีกเลี่ยงจากการตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ และ สหรัฐอเมริกา อินโดนีเซียซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความสำคัญมากที่สุด²¹ จากเหตุการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในช่วงเวลานั้นนินชิโรนไม่ใช่นโยบายสำหรับทหารเท่านั้น แต่รัฐบาลเองก็ยอมรับอย่างที่ปรากฏในโครงการ “วงไพลูลุมหาเอเชียบูรพา”

ในช่วงเวลานั้น สยามได้รับอิทธิพลจากแนวคิดชาตินิยมซึ่งกำลังแพร่ขยายไปทั่วโลก (เช่น ฮิตเลอร์, มุสโสลินี) จึงเกิดมีแนวคิดว่าจะอยากจะได้ดินแดนเก่าในอินโดจีนซึ่งเสียให้แก่ฝรั่งเศสกลับคืนโดยฉวยโอกาสจากกองทัพอันเข้มแข็งของญี่ปุ่นที่เข้าสู่ที่ใดและกดดันอินโดจีนของฝรั่งเศส²²

¹⁹ Hatano Sumio. “Nihon Kaigun to Nanshin seisaku no tenkai,” (ทหารเรือญี่ปุ่นกับนโยบายนินชิโรน). ใน *Senkanki Ajia no keizai masatsu (ความผันผวนทางเศรษฐกิจของเอเชียอาคเนย์ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 กับสงครามโลกครั้งที่ 2)*, eds. Ian G. Brown and Sugiyama Shinya. Tokyo : Dohbunkan, 1990. p. 157

²⁰ Goto Kenich, *Kindai Nihon to Tohnan Ajia ... Nanshin no shohgcki to isan*, p.26-27

²¹ Goto Kenichi. *Shohwaki nihon to Indonesia*, p. 66

²² ญี่ปุ่นกดดันฝรั่งเศส 2 ประการคือ ประการแรก การสกัดกั้นเส้นทางของอินโดจีนในการช่วยเหลือจีน ทั้งนี้ญี่ปุ่นคิดว่าสาเหตุหนึ่งที่สงครามเกิดขึ้นยังไม่สิ้นสุดก็คือการขนส่งสินค้าต่างๆ จากประเทศมหาอำนาจ

ในวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1940 นายกรัฐมนตรีของไทย คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้สัตยาบันกับญี่ปุ่นว่า สยามจะยอมให้ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านเขตแดนสยามถ้าญี่ปุ่นจะโจมตีสิงคโปร์ โดยมีเงื่อนไขแลกเปลี่ยนว่าให้ญี่ปุ่นช่วยเหลือไทยในการคืนดินแดนเก่าในอินโดจีนซึ่งเสียต่อฝรั่งเศสกลับมา²³ ญี่ปุ่นจึงได้ยื่นข้อเสนอต่อไทยกับฝรั่งเศสว่า จะเป็นผู้เข้ามาไกล่เกลี่ยในข้อพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส²⁴ การไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่นครั้งนั้นเป็นผลสำเร็จ และมีการลงนามในบันทึกข้อสนธิสัญญาที่ได้เจรจาดกกลงกันระหว่างญี่ปุ่น-ฝรั่งเศส-ไทย เกี่ยวกับสัญญาสันติภาพ เส้นเขตแดนและเขตปลอดทหารในวันที่ 9 พฤษภาคม ค.ศ. 1941²⁵ อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยก็ลึกซึ้งมากขึ้น เพราะไทยได้คืนแดนกลับคืนมา

ในครั้งหลังทศวรรษ 1940 ปฏิกริยาของทหารเรือญี่ปุ่นซึ่งเคยต่อต้านต่อการใช้กำลังทหารทางทิศใต้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก กล่าวคือกลับมาสสนับสนุนนโยบายการใช้กำลังทหาร มีเหตุผล 2 ประการที่ทำให้ทหารเรือเปลี่ยนแปลงนโยบาย คือ

1. เนื่องจากการเจรจาระหว่างญี่ปุ่นกับฮอลันดาในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1940 นั้นล้มเหลว²⁶ ฝ่ายทหารเรือจึงมีนโยบายที่จะรุกรานอินโดนีเซียซึ่งเป็นอาณานิคมของฮอลันดา

(สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส) มาช่วยจีน ซึ่งมีอยู่ 3 ทางด้วยกัน คือ (1) ทางภาคใต้ของจีน (2) ทางพม่า (3) ทางอินโดจีนฝรั่งเศส ฉะนั้นเพื่อที่จะปิดกั้นเส้นทางแรก ทหารเรือญี่ปุ่นจึงดำเนินการทางทหารโดยปิดกั้นฝั่งทะเลภาคใต้ของจีน ตั้งแต่วันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1937 ส่วนเส้นทางที่สาม ฝ่ายญี่ปุ่นได้เสนอต่อรัฐบาลฝรั่งเศสว่าจะห้ามการขนส่งอาวุธต่อจีนผ่านอินโดจีนฝรั่งเศส แต่ญี่ปุ่นยังสามารถบังคับให้ฝรั่งเศสปฏิบัติตามได้ ดังนั้นหลังจากเยอรมันโจมตีฝรั่งเศส และฝรั่งเศสยอมแพ้ในเดือนมิถุนายน 1940 ญี่ปุ่นจึงฉวยโอกาสกดดันรัฐบาลฝรั่งเศสในอินโดจีนไม่ให้ขนส่งอาวุธและสิ่งของต่างๆ ให้แก่จีนผ่านอินโดจีน *ประการที่สอง* การยึดครองของภาคเหนือของอินโดจีนฝรั่งเศสโดยทหารญี่ปุ่นในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1940 โดยญี่ปุ่นได้เรียกร้องต่อฝรั่งเศสว่าให้ทหารญี่ปุ่น (ที่จะมีแผนบุกกำลังทหารโจมตีจีน) เดินทัพผ่านอินโดจีนและให้ทหารญี่ปุ่นใช้สนามบินภายในอินโดจีน ทั้งนี้ญี่ปุ่นรับรองว่าการเรียกร้องครั้งนี้มีเจตนาเพียงต้องการจะโค่นรัฐบาลจีนเท่านั้น ไม่มีเจตนาที่จะรุกรานดินแดนอินโดจีนแต่อย่างใด ในวันที่ 26 ทหารบกญี่ปุ่นส่วนหนึ่ง ก็เริ่มบุกเข้าอินโดจีนของฝรั่งเศสตอนเหนือโดยไม่ยอมหยุดตามคำสั่งของรัฐบาล ทหารส่วนนี้ถชนหลังถูกลงโทษเพราะละเมิดคำสั่งจากผู้บังคับบัญชา (Taihicyohsensoli e no michi เล่มที่ 6 p. 17-18, 22, 34-35, 234-244

²³ Food, Edward Thadeus, p.325

²⁴ Ibid., p.444-446

²⁵ Food, Edward Thadeus, p.584-585

²⁶ จากความขัดแย้งของสงครามกับจีน ยังผลให้เกิดมีการเรียกร้องภายในประเทศญี่ปุ่นมากขึ้นว่าควรจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียของฮอลันดาเหนียวแน่นขึ้น เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงจากการตกเป็นเมืองขึ้นอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในคาบสมุทรชุกิง และเพื่อที่จะเพิ่มการใช้ทรัพยากรในอินโดนีเซียให้มากขึ้น ขณะเดียวกันหลังจากที่ทหารญี่ปุ่นทิ้งระเบิดเมืองนานกิงในปีค.ศ. 1938 สหรัฐอเมริกาก็ดำเนินนโยบายห้ามส่งสิ่ง

2. ในเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม ค.ศ. 1940 มีการเปลี่ยนโครงสร้างภายในของทหารเรือ และจัดตั้ง “คณะกรรมการนโยบายเกี่ยวกับการป้องกันประเทศของกองทัพเรือ” ขึ้นใหม่ โดยสมาชิกสำคัญของคณะกรรมการชุดนี้เป็นกลุ่มที่มีความแข็งแกร่ง เรียกชื่อว่า “คณะกรรมการชุดที่หนึ่ง” และคณะกรรมการชุดนี้ดูเหมือนว่าเกี่ยวข้องกับนโยบายสำคัญของกองทัพเรือ²⁷

ในวันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ. 1941 คณะกรรมการชุดที่หนึ่งของกองทัพเรือได้ร่างนโยบาย “ท่าทีกองทัพเรือญี่ปุ่นไม่ควรมองข้ามในสถานการณ์ปัจจุบัน” (Genjohsei-ka nioite teikoku kaigun no torubeki taido) ขึ้น ซึ่งระบุว่า เรื่องที่อินโดนีเซียของฮอลันดาคงกลัวมากที่สุด คือ การไขกำลังทหารของญี่ปุ่น และญี่ปุ่นควรจะเข้าสู่ไทยกับภาคใต้ของอินโดจีน ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าจะตกอยู่ใต้อำนาจของอังกฤษกับสหรัฐอเมริกาเร็วๆ นี้ เพื่อที่จะเอาชนะ “แนวร่วม ABCD ซึ่งอยู่โดยรอบญี่ปุ่น”²⁸ และเพื่อที่จะสร้างลัทธิ “การพึ่งตนเอง” ขึ้นมาจริงๆ นอกจากนี้ ในนโยบายนี้มีการตัดสินใจที่สำคัญว่าไม่ปฏิเสธการทำสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา²⁹ และข่าวคราวที่ว่าเยอรมันกับรัสเซียเริ่มทำสงครามกัน ทำให้นโยบายนั้นฉุนเฉียวที่จะใช้กำลังทหารเกิดขึ้นภายในกองทัพพบกับกองทัพเรือของญี่ปุ่น ในวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1941 การประชุมหน้าพระที่นั่งของจักรพรรดิ ได้มีการตกลงกันนโยบาย “ความสำคัญเกี่ยวกับนโยบายของประเทศเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ” (Johsei no suii ni tomonau teikoku kokusaku yohkoh) ซึ่งมีเนื้อหาว่า ไม่ได้ปฏิเสธการทำสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ขณะเดียวกันทหารบกญี่ปุ่นก็ได้บุกเข้าไปในภาคใต้ของอินโดจีนของฝรั่งเศสด้วย ต่อมาในวันที่ 25 กรกฎาคม สหรัฐอเมริกาได้ประกาศยึดทรัพย์สินสมบัติของญี่ปุ่น และอังกฤษกับฮอลันดาก็ปฏิบัติตามสหรัฐอเมริกาเหมือนกัน วันที่ 28 กรกฎาคม ญี่ปุ่นได้เริ่มยึดครองภาคใต้ของอินโดจีนฝรั่งเศสโดยปราศจากการต่อต้าน ส่งผลให้สหรัฐอเมริกา อังกฤษและฮอลันดาไม่พอใจและประกาศยึดทุนของญี่ปุ่น อีกทั้งสหรัฐอเมริกายังห้ามส่งน้ำมันให้แก่ญี่ปุ่นอย่างเด็ดขาด และในวันที่ 6 กันยายน ญี่ปุ่นก็เห็นชอบในนโยบาย “แนวทางสำคัญในการ

ก้าวออกไปยังญี่ปุ่นด้วยเหตุผลทางด้านศีลธรรม และสหรัฐอเมริกาได้แจ้งให้ญี่ปุ่นทราบว่าสหรัฐอเมริกาน่าจะยกเลิกสนธิสัญญาการค้าทะเลพาณิชย์ระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา (เพราะสหรัฐอเมริกาคาดว่าญี่ปุ่นจะขยายการทำสงครามกับจีนมากขึ้น และญี่ปุ่นจะเข้มแข็งในด้านทหารมากขึ้นเนื่องจากการเกิดสงครามภายในยุโรป) ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงเริ่มเจรจากับอินโดนีเซียของฮอลันดาเพื่อที่จะได้ทรัพยากรสำคัญจากที่นั่น (เส้นทางสู่สงครามแปซิฟิก เล่มที่ 6 หน้า 84)

²⁷ Hatano Sumio. “Nihonkaigun to Nanshin Seisaku no tenkai” p.158-159

²⁸ A หมายถึง สหรัฐอเมริกา (America), B หมายถึง สหราชอาณาจักร (Britain), C หมายถึง จีน (China) และ D หมายถึง ฮอลันดา (Dutch)

²⁹ Goto Kenichi, Shohwaki nihon to Indonesia, หน้า 72-3.

ดำเนินนโยบายของประเทศ” (Teikoku kokusaku suikoh yohkoh) ซึ่งในนโยบายนี้เห็นว่า ถ้าหากถึงกลางเดือนตุลาคม การประนีประนอมทางการทูตยังไม่บรรลุผล ญี่ปุ่นก็จะเข้าสู่สงครามกับสหรัฐอเมริกา³⁰

4.3 ทศนคติของไทย ต่อญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ. 1932-1945

รัฐบาลคณะราษฎรซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิวัติในค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) นั้น มีนโยบายสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญี่ปุ่น เพื่อที่จะจากอิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศส หลังจากการปฏิรูปครั้งที่ 2 เป็นผลสำเร็จและได้ปลดพระยามโนปกรณนิติธาดาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว คณะของพระยาพหลพลพยุหเสนา กับหลวงพิบูลสงคราม ก็ได้ลอบเข้าพบกับอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสยาม ชื่อ ชะตะเบะ เพื่อขอความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น หลังจากนั้นความพยายามของที่จะใกล้ชิดกับสยามตั้งแต่หลัง ค.ศ. 1934 เป็นต้นมาก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากรัฐบาลสยามญี่ปุ่น

หลังจากปีค.ศ. 1932 เป็นช่วงที่รัฐบาลสยามยังไม่มี ความมั่นคงทางการเมือง เนื่องจากคณะราษฎรมีความขัดแย้งกันเองภายในกลุ่ม จนกระทั่งต้นปี ค.ศ. 1936 ฝ่ายทหารกลุ่มที่นำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนาและจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็สามารถยึดอำนาจการปกครองได้ หลังจากช่วงนี้สยามก็เริ่มมีลัทธินิยมแสนยานุภาพ และคาดว่าภายในกลุ่มนี้น่าจะมีพวกที่ใฝ่หาพลังทางทหารของญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วย³¹ แต่ภาพลวงตาของสยามที่พยายามเอาใจต่อญี่ปุ่นดังกล่าวก็ถูกทำลายลงประมาณ ค.ศ. 1936 ซึ่งตรงกับเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ เดินทางไปเยือนญี่ปุ่น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เห็นได้ชัดเจนว่าญี่ปุ่นนิยมลัทธิทหารมากขึ้น และในค.ศ. 1938 ซึ่งความขัดแย้งระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกาเริ่มเด่นชัดมากขึ้น

หลังจากภาพลวงตาของสยามถูกทำลายลงประมาณค.ศ.1936 หรืออย่างช้าก็ในค.ศ.1938 ดังกล่าวทัศนคติของสยามต่อญี่ปุ่นแบ่งได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ ฝ่ายทหาร และฝ่ายพลเรือน โดยที่ฝ่ายพลเรือนได้แสดงท่าทีต่อต้านนโยบายการปกครองของญี่ปุ่นต่อกลุ่มประเทศเอเชีย³² ในขณะที่ฝ่ายทหารมีท่าทีโอนอ่อนและพยายามที่จะดูท่าทีของฝ่ายญี่ปุ่นอยู่ เนื่องจากสยามยังมีความรู้สึกเกรงกลัวญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่น ฝ่ายสยามก็ต้องการวางตัวเป็นกลางทางทหารมากกว่า³³

³⁰ Hatano Sumio. “Nihonkaigun to Nanshin Seisaku no tenkai.” p.162-163 and Fool Edward Thadeus, p.618

³¹ Saneh, p.49 และ Stowe, p.100.

³² Saneh, p.156.

³³ *Ibid*, p.153.

นอกจากนี้นักวิชาการอีกท่านหนึ่ง คือ B. Reynolds ได้วิเคราะห์ทัศนคติของสยามต่อญี่ปุ่นก่อนช่วง “สยามใหม่” ซึ่งถูกสร้างขึ้นใน ค.ศ. 1938 โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไว้ว่า อัครราชทูตอิชิอิ อิตะโร (Ishii Itaroh) กับ ยะตะเบะ ยะซุกิชิ (Yatabe Yasukichi) เห็นว่า การจงใจของสยามต่อญี่ปุ่นยังมีขีดจำกัดอยู่ เนื่องจากสยามไม่ได้ขึ้นอยู่กับญี่ปุ่นประเทศเดียวเท่านั้น นอกจากนี้มีอีกปัจจัยหนึ่งก็คือ แม้ว่าญี่ปุ่นมีความต้องการเป็นอันมากที่จะเป็นสัมพันธมิตรกับสยามบนพื้นฐานของลัทธิเดียวกัน คือ ความเชื่อในลัทธิเอเชียนิยม (Asianism) แต่สยามก็ไม่ค่อยสนใจลัทธิดังกล่าวนัก Reynolds วิเคราะห์ว่าสิ่งที่ญี่ปุ่นมองข้าม ก็คือ ผู้นำสยามรู้ว่าสังคมสมัยใหม่แบบตะวันตกเท่านั้นที่จะช่วยประเทศสยามหลุดพ้นจากความคดพัฒนาแบบเอเชียได้ เพราะฉะนั้นผู้นำสยามจึงรื้อระบบการปกครองแบบเก่า ขณะเดียวกันก็ไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจของญี่ปุ่นหลังจากออกจากอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ดังนั้น จึงไม่เชื่อในแนวความคิดเอเชียนิยม ซึ่งแนวความคิดนี้จะทำให้สยามอยู่ใต้อำนาจญี่ปุ่น และเพิกเฉยต่อแนวความคิดต่างๆ ที่มีลักษณะเดียวกันกับเอเชียนิยมอีก 3 แนวคิด คือ

1. แนวความคิดเรื่อง “ทุกประเทศในโลกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของจักรพรรดิญี่ปุ่น” (Hakkoh ichiu) หมายความว่า ต้องให้ความเคารพบูชาจักรพรรดิญี่ปุ่น เพราะถือว่าจักรพรรดิเป็นเทพเจ้าที่มีพระคุณมาก และมนุษย์ในโลกจะอยู่ได้อย่างสงบมีความสุขภายใต้การปกครองของจักรพรรดิญี่ปุ่นเหมือนครอบครัวเดียวกัน

2. แนวความคิดเรื่อง “ระเบียบใหม่ของเอเชียตะวันออก” (Higashi-Asia Shin chitsujo) อันมีทั้งระบบศักดินา (Hierarchy) และลักษณะของลัทธิขงจื้อ

3. แนวความคิดเรื่อง “วงไพบลู่มหาเอเชียบูรพา” (Dai Toh-a Kyoh-ei Ken) อันมีลักษณะของลัทธิจักรวรรดินิยม

นอกจากนี้ ฝ่ายผู้นำสยามยังรู้ว่าการกระทำของฝ่ายญี่ปุ่นมีข้อขัดแย้งกับคำพูดของใจของญี่ปุ่น ซึ่งถือว่าเป็นคำพูดของใจที่ไม่มีความจริงใจเลย เนื่องจากว่าญี่ปุ่นปกครองเกาหลี ไต้หวัน และแมนจูเรีย (ซึ่งนับเป็นประเทศบ้านพี่เมืองน้องในเอเชียด้วยกัน) มาแล้ว ต่อมาในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1937 ญี่ปุ่นก็ได้ขยายอำนาจเข้าไปในจีน ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นลักษณะเดียวกันกับที่ประเทศตะวันตกที่เชื่อถือในลัทธิจักรวรรดินิยมกระทำต่อประเทศอาณานิคมต่างๆ ในแถบเอเชีย³⁴ แม้ว่าสยามยังคงดำเนินความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นเหมือนเดิม แต่ก็เข้าไปในลักษณะผิวเผิน กล่าวคือการกระทำภายนอกของสยามนั้นตรงข้ามกับความรู้สึกภายในที่มีอยู่ เพราะสยามมีความคิดที่ลึกซึ้งซึ่งญี่ปุ่นไม่สามารถล่วงรู้ได้เลยว่าสยามนั้นคิดอย่างไรกับญี่ปุ่น จึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์

³⁴ Reynolds , p. 20-21.

ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ. 1932-1937 นั้น เริ่มเปลี่ยนไปจากภาพในอดีต ดังที่ Charivat และ B. Reynolds วิเคราะห์เกี่ยวกับ “สยามใหม่” ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็น นายกรัฐมนตรีใน ค.ศ. 1938 iva จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่ได้นิยมญี่ปุ่น เพียงแค่ป้องกัน ประโยชน์ของประเทศไทยและตัวเองเท่านั้น ดังเช่น ก่อนที่ญี่ปุ่นจะเริ่มสงครามแปซิฟิก จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบสองชั้นเสมอ หมายความว่า เขาต้องการข่มขู่ของ ญี่ปุ่นต่อสหรัฐอเมริกากับอังกฤษ และขอความช่วยเหลือจากสองประเทศนี้ ขณะเดียวกันเขาก็ต้องการข่มขู่ของตะวันตกต่อญี่ปุ่น และขอความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม กระทำ อย่างนี้แบบลับๆ เพื่อที่ทั้งสองฝ่ายจะไม่รู้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ปฏิบัติอะไรต่ออีกฝ่ายหนึ่ง กล่าวสรุปนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงครามมีลักษณะเป็นกลาง นอกจากนี้ ในช่วงเวลานั้น สำหรับผู้นำเอเชียแล้ว นโยบายการใช้กำลังทหารมีความน่าสนใจ และสำหรับจอมพล ป. พิบูล สงคราม ก็เช่นเดียวกัน พร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สงครามในยุโรป ญี่ปุ่นก็มีความต้องการที่จะขยายอิทธิพลเข้าไปในอาณานิคมของประเทศที่แพ้สงครามกับเยอรมัน และอินโดจีนของฝรั่งเศส³⁵ ประเทศไทยจึงกลัวการรุกรานของญี่ปุ่นและแอบติดต่อกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษบ่อยครั้ง เพื่อขอความช่วยเหลือในด้านสินค้าและทหารก่อนที่จะญี่ปุ่นจะบุกเข้ามาในไทยแต่ไม่สำเร็จ ในค.ศ. 1941 ญี่ปุ่นได้รับการลงโทษด้านเศรษฐกิจจากประเทศตะวันตก และจำนวนสินค้าที่ส่งไปยังญี่ปุ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัตถุดิบจากเอเชียอาคเนย์รวมทั้งไทย เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และญี่ปุ่นต้องจ่ายให้ไทยโดยยืมเงินจากไทย ไทยซึ่งไม่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกากับอังกฤษ ไม่มีทางเลือกต้องช่วยเหลือญี่ปุ่น

หลังจากเชาตรูของวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1941 ที่ทหารญี่ปุ่นบุก ประเทศไทยก็ตกอยู่ในสภาพเหมือนถูกบังคับให้เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น (ถ้าหากว่าไทยต่อต้านก็ไม่มีทางชนะ ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงการนองเลือด) ช่วงต้นๆ ของสงคราม รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เชื่อว่าฝ่ายแกน (Axis) รวมญี่ปุ่นจะชนะ ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงช่วยเหลือญี่ปุ่นในด้านทหารด้วยความสมัครใจ เช่น ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1942 ฝ่ายไทยช่วยการโจมตีของญี่ปุ่นคือเชียงตุง (Keng Tung) ในรัฐฉาน ประเทศพม่า และได้ทำความดีความชอบจากการสู้รบในครั้งนั้น แต่ทหารญี่ปุ่นไม่ยอมแบ่งดินแดนเมืองเชียงตุงในพม่าซึ่งยึดครองได้ให้กับไทย ทั้งๆ ที่ไทยต้องการได้ดินแดนนี้กลับคืนมา เนื่องจากเป็นดินแดนที่เคยตกอยู่ใต้อาณานิคมของอังกฤษ

³⁵ Ibid, p. 32-33.

ครั้นถึงก่อนครึ่งหลังของค.ศ. 1942 จอมพล ป. พิบูลสงครามกับพวกก็ไม่สามารถที่จะลวงคาญี่ปุ่นอีกต่อไป ทาที่ที่ท้องของคาญี่ปุ่นและปัญหาเศรษฐกิจในไทย ที่สงครามนำมาให้ได้ทำให้ความรู้สึกบาดหมางกับชาวญี่ปุ่นเกิดในใจคนไทยโดยทั่วไป

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1944 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นจากตำแหน่ง และรัฐบาลใหม่ยอมรับต่อการเรียกร้องด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่น แต่ก็แอบสนับสนุนการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น (เสรีไทย) และในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 การแพ้สงครามของญี่ปุ่น ทำให้ไทยมีอิสระจากความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นที่สร้างปัญหาต่อไทยในช่วงสงคราม

4.4 ภาพลักษณ์ยามาดา นางามานาในวารสารสมาคมญี่ปุ่น-ไทยและอื่นๆ กับความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่น

จะศึกษาภาพลักษณ์ของยามาดา นางามานา ในความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ. 1932-1937 ในช่วงนี้ ด้านภาพลักษณ์ของยามาดาในความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นนั้น ญี่ปุ่นใช้ยามาดาเป็นสัญลักษณ์แทนความสัมพันธ์ที่ดีของสยามกับญี่ปุ่นที่สืบเนื่องกันมากกว่า 300 ปี เนื่องจากญี่ปุ่นใช้นโยบายด้านวัฒนธรรมต่อสยาม เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่าสยามกับญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์กันมายาวนานแล้ว ในสายตาของญี่ปุ่น ยามาดา นางามานา เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญและยังอยู่ในความทรงจำของชาวญี่ปุ่น ในประวัติศาสตร์ช่วงแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 17 สมัยที่สยามและญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน โดยเฉพาะทางการค้าที่มีความเจริญเป็นอย่างมากนั้น แม้ว่าชาวสยามส่วนใหญ่จะจำไม่ได้ว่ายามาดาเป็นใครก็ตาม แต่ญี่ปุ่นก็เชื่อว่ายามาดามีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ของสยามและชาวสยามก็ยังจำได้ดี

สืบเนื่องมาจนถึงต้นทศวรรษ 1930 เมื่อมีการแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรมระหว่างสยามกับญี่ปุ่นมากขึ้น เช่น มีการจัดนิทรรศการข้อมูลเกี่ยวกับประเทศสยามที่อุเอะโนะ (Ueno) ในกรุงโตเกียว หรือนิทรรศการแสดงภาพวาดแบบญี่ปุ่นที่กรุงเทพฯ และในการกล่าวเปิดงานมักจะเกริ่นนำด้วยประโยคที่ว่า “...ความสัมพันธ์อันดีระหว่างสยามกับญี่ปุ่นมีมาตั้งแต่สมัยยามาดา...”³⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนญี่ปุ่นใช้ยามาดาเป็นสัญลักษณ์แทนความสัมพันธ์อันดีที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตระหว่างสยามกับญี่ปุ่น

นอกเหนือจากยามาดาแล้ว ญี่ปุ่นยังใช้นโยบายด้านวัฒนธรรมพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือดำเนินความสัมพันธ์กับไทยอีกด้วย เช่น ในเดือนกรกฎาคมค.ศ. 1933 ได้มีการประชุมยวพุทธศาสนิกชนภาคพื้นเอเชียแปซิฟิกซึ่งจัดขึ้นที่กรุงโตเกียว โดยมีกลุ่มตัวแทนจากสยามจำนวน 10 คน

³⁶ มียะสะกิ ชิโนโร (Miyazaki Shinro), “เรื่องราวสยาม,” *Toh-Yoh* 38-9, (สิงหาคม 1936).

เดินทางเข้าร่วมประชุม การประชุมครั้งนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายค่านิยมธรรมของ ญี่ปุ่นที่มีต่อสยาม โดยนำพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับ ญี่ปุ่นให้ใกล้ชิดต่อกัน จากท่าทีของฝ่ายญี่ปุ่นที่แสดงออกในครั้งนั้น ทำให้ฝ่ายสยามได้รับรู้เป็น ครั้งแรกเช่นกันว่า เมื่อกล่าวถึงประเทศสยามนั้น ชาวญี่ปุ่นจะอ้างถึงยามาดา นางามาซา สิ่งเหล่านี้ มีส่วนกระตุ้นให้คนสยามหันมาให้ความสนใจกับบุคคลผู้นี้มากขึ้น

สมาคมสยามที่กรุงโตเกียวซึ่งตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม ค.ศ. 1927 และสมาคมญี่ปุ่น- สยามในกรุงเทพฯ ซึ่งตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1934 นั้น เป็นสำนักงานใหญ่และสาขาย่อยที่เกี่ยวข้องกันและ เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ของยามาดา ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปในรายละเอียด ดังนั้นการที่จะอธิบาย ลักษณะและความเป็นมาของทั้งสองสมาคมนี้ คงจะทำให้ทราบว่า ญี่ปุ่นมีความคิดเห็นอย่างไรกับ สยามและมีนโยบายค่านิยมธรรมต่อสยามอย่างไรด้วย

ความเป็นมาของการจัดตั้งสมาคมสยามนั้นเกิดจากขุนนาง (Baron) ที่ชื่อ โอคุระ คิชิชิโร (Ohkura Kishichiro)³⁷ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับราชวงศ์สยาม เนื่องจากได้เข้า ศึกษาที่มหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด (Oxford University) พร้อมกับกรมหลวงลพบุรีฯ (Prince Lopburi หรือ พลโท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์) และได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระราชวงศ์และกรมหลวงลพบุรีฯ ก่อนที่จะตั้งสมาคม เพื่อขอความช่วยเหลือในการจัดตั้งสมาคมสยามในกรุงโตเกียว หลังจากที่โอคุระได้ก่อตั้งสมาคมสยามโดยขอให้เจ้า ฟ้าชายชิชิบุ “Chichibunomiya” ของญี่ปุ่นและสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต (จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต) ของสยามเป็นผู้ อุปถัมภ์ ทว่าแผนการจัดตั้งสาขาย่อยของสมาคมนี้ที่กรุงเทพฯ ได้ถูกยับยั้ง เนื่องจากสยามเกรงว่า ประเทศมหาอำนาจตะวันตกจะแสดงปฏิกิริยาไม่พอใจ³⁸ จุดมุ่งหมายที่ตั้งสมาคมสยามก็คือ นัก การเมือง ทหารและนักธุรกิจชาวญี่ปุ่นต้องการให้สยามไว้วางใจญี่ปุ่นมากขึ้น ซึ่งจะยังผลให้มีการส่งเสริมการค้าระหว่างสยามกับญี่ปุ่น อีกประการหนึ่งญี่ปุ่นต้องการจะเข้าแทรกแซงกิจกรรมทาง เศรษฐกิจของสยามมากขึ้น เพื่อขจัดอำนาจเศรษฐกิจของอังกฤษในสยาม³⁹ แต่จุดมุ่งหมายของ

³⁷ บิดาของโอคุระ ผู้ซึ่งสถาปนา ไชวัตสึ โอคุระ เป็นพ่อค้าอาวุธให้ทั้งฝ่ายราชวงศ์ชิง (Ching) และฝ่าย ปฏิรูปในสมัยปฏิรูปประเทศจีน เดือนตุลาคม ค.ศ. 1911 นอกจากนี้ ไชวัตสึ โอคุระ ยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ กระทรวงการสงคราม (War Ministry) ของบัญชาการเสนาธิการ และกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่น อีกด้วย

³⁸ Iida Junzo, *Japan's Relations with Independent Siam up to 1933: Prelude to Pan-Asia solidarity* Ph.D. Thesis, University of Bristol, 1991, p. 203-206. สมาชิกของสมาคมในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นทหาร ญี่ปุ่นที่มีชื่อเสียงซึ่งสะท้อนว่า จุดเริ่มต้นของสมาคมมาจากญี่ปุ่น ไม่ใช่จากไทย

³⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 240.

สมาคมนี้ยังมีบางสิ่งแอบแฝงอยู่ซึ่งเห็นได้จากการเคลื่อนไหวของทหารญี่ปุ่นที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์ทางทหารกับสยาม โดยผ่านทางสมาคม⁴⁰ โดยการเชิญ ม.จ.ชายอลงกต(Prince Alongkot หรือ พลโท พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์)เสด็จเยือนประเทศญี่ปุ่น ตอนแรกมีการวางแผนว่าเชิญสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต) แต่ไม่สำเร็จ ตั้งแต่เดือนกันยายน ถึง พฤศจิกายน ใน ค.ศ. 1929 และผลที่ได้รับจากการเสด็จไปเยือนในครั้งนั้น ก็คือ ฝ่ายทหารญี่ปุ่นได้ขออนุญาตให้มีการจัดทหารประจำสถานทูตญี่ปุ่นซึ่งถือว่าเป็นการให้สิทธิพิเศษ

แม้ว่าสมาคมสยามจะถูกก่อตั้งโดยขุนนาง (Baron) คือโอกุระ แต่สมาคมญี่ปุ่น-สยามในกรุงเทพฯ นั้นกลับได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยอัครราชทูตยะตะเบะ อันเป็นส่วนหนึ่งตามนโยบายวัฒนธรรมที่ทานได้ริเริ่ม โดยมีพระยาสุรศักดิ์มนตรีผู้ซึ่งมีความชื่นชมประเทศญี่ปุ่นได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นประธานสมาคม

ในช่วงปลาย ค.ศ. 1934 เมื่อราชวงศ์ญี่ปุ่นเสด็จเยือนประเทศสยาม หลวงวิจิตรวาทการ ได้เขียนประวัติย่อของยามาคา นางามาช่า โดยผู้ที่เขียนคำนำคือพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งทานได้กล่าวในคำนำว่า ทานได้รับมอบหมายให้เป็นคณะกรรมการในการศึกษาชีวิตประวัติของยามาคารวมทั้งรับผิดชอบในการสร้างอนุสาวรีย์ของยามาคา เพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีอันดีระหว่างประเทศสยามกับประเทศญี่ปุ่น อีกทั้งยังเป็นการเผยแพร่เรื่องราวของยามาคาให้คนสยามได้รับรู้ด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อความในคำนำของท่านว่า

“...เหตุหนึ่งที่เขียนหนังสือเล่มนี้ก็คือ คนสยามควรจะรู้เรื่องเกี่ยวกับยามาคาบ้าง เพราะว่าเวลาคนญี่ปุ่นพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นก็กล่าวถึงยามาคาทุกครั้ง แม้วยามาคาเป็นคนต่างชาติก็ตาม เขาก็เป็นคนที่มีประโยชน์ต่อสยาม และได้รับตำแหน่งออกญาเสนาภิมุขในระบบศักดินา และได้รับความไว้วางใจจากคนสยาม ดังจะเห็นได้จากเขาเคยเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช....”⁴¹

จากข้อความที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ยามาคาไม่เป็นที่รู้จักหรืออยู่ในความสนใจของคนสยามเท่าใดนัก แม้วางจะได้มีโครงการสร้างอนุสาวรีย์แล้วก็ตาม แต่ก็คาดว่าเป็นการสร้างตามความต้องการของชาวญี่ปุ่นมากกว่า และประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ สมาคมญี่ปุ่น-สยามในกรุงเทพฯ นั้น ก็เป็นเพียงสาขาย่อยและมีจำนวนสมาชิกที่เป็นชาวญี่ปุ่นมากกว่าชาวสยาม

⁴⁰ กวางแก้ว หน้า 212-217.

⁴¹ วิจิตรวาทการ, หลวง, *ประวัติย่อออกญาเสนาภิมุขหรือเจ้าพระยามานวราชเสวี (ยามาคา นางามาช่า)* (โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก 1934), คำนำ.

สังเกตได้จากรายชื่อสมาชิกในวารสารของสมาคม⁴² ดังนั้นในส่วนของรูปแบบการดำเนินงานและนโยบายของสมาคมนี้จึงอยู่ภายใต้การดูแลของคณบดีญี่ปุ่นมากกว่า แม้ว่าจะมีประธานเป็นคนไทยก็ตาม

ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1935 คณะทูตทางเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่น โดยมียะซุกะวะ ยูโนะซุกะ (Yasukawa Yuhnosuke) แห่งบริษัทการค้ามิทซึอิเป็นหัวหน้า ได้เดินทางมายังประเทศไทยเพื่อเจรจาเกี่ยวกับการส่งเสริมเศรษฐกิจระหว่างสองประเทศ⁴³ พอดีช่วงนั้นยะซุกะวะได้ข่าวว่าเรือรบของทหารเรือญี่ปุ่นที่กำลังฝึกเดินเรือได้มายังสยาม จึงได้ตัดสินใจจะซื้อที่ดินในเขตที่เคยเป็นที่ตั้งหมู่บ้านญี่ปุ่นในสมัยอยุธยาในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,650 ตารางเมตร โดยยื่นความจำนงต่อฝ่ายรัฐบาลสยาม คือ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในขณะนั้น พร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลและตกลงว่าจะให้ทางฝ่ายสยาม คือ หลวงวิจิตรวาทการเขียนประวัติย่อของยามาคาเป็นภาษาไทย และฝ่ายผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะร่วมบริจาคศาลเจ้า ส่วนฝ่ายญี่ปุ่นจะสร้างโทะริอิ (ประตูของศาลเจ้า) สันนิฐานว่าสาเหตุทำไมยะซุกะวะซื้อที่ดินเพราะการสร้างอนุสาวรีย์ ยามาคาจะเป็นนโยบายด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นแล้ว(เช่นต่อจากนี้หนึ่งปีเองในเดือนมีนาคม 1936ทูตเศรษฐกิจญี่ปุ่นไปสยามและทูตชุดนี้ก่อนที่จะไปได้รับนโยบายด้านวัฒนธรรมเกี่ยวกับ “ศาลเจ้า ยามาคา” จากรัฐบาลญี่ปุ่น(ดูรายละเอียดในหน้า 118) หรือในเดือนเมษายน 1939 ยะซุกะวะบริจาคเงิน 13,000 เยนสำหรับบำรุงอนุสาวรีย์ ยามาคาต่อสมาคมญี่ปุ่น-ไทย

สิ่งที่ไม่อาจละเลยอีกประเด็นหนึ่งก็คือ ทศนะของท่านยะตะเบะอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ที่ได้แสดงความคิดเห็นต่อภาพลักษณ์ของยามาคา และความสัมพันธ์ของยามาคากับรัฐบาลไทยไว้ว่า

“...คนสยามมีลักษณะนิสัยอย่างหนึ่งที่ว่า ถ้าพิจารณาในแง่ลบนั้น คนสยามคบได้กับทุกประเทศ สามารถปรับตัวให้เข้ากับทุกประเทศได้ แต่ถ้ามองในแง่ดี คนสยามมีจิตใจที่เข้มแข็ง ไม่ยอมแพ้ กล้าเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ระหว่างประเทศ ดังนั้นคนสยามจึงมีความสามารถในการเลือกใช้คนต่างชาติให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และในที่นี้อาจจะกล่าวได้ว่ายามาคาเองก็อาจถูกใช้เพื่อประโยชน์ของชาติ แต่หลังจากไม่มีประโยชน์แล้วทางสยามก็หาทางจำกัดเขาเสีย”⁴⁴

⁴² หนังสือแถลงการณ์ของสมาคมญี่ปุ่น-ไทย พ.ศ. 2485, หน้า 82.

⁴³ หนังสือพิมพ์ อะซะฮิ วันที่ 3 เมษายน 1988, หน้า 3 และ Sato Chikoh “Shamu naichi wo meguru.” (การบันทึกเวลาไปเดินทางภายในประเทศไทย) ใน Nittai Kyohkai Kaihoh (วารสารของสมาคมญี่ปุ่น-ไทย(สาขาไคเกียว) 14 (มิถุนายน 1939) หน้า 98

⁴⁴ “การประชุมอภิปรายเกี่ยวกับสยาม.” ไทโย (Ioh-yoh), ธันวาคม 1937 : 40-2.

เจ้าหน้าที่สถานทูตญี่ปุ่นประจำประเทศสยามอีกคนหนึ่ง ได้เสนอความคิดเห็นที่ไม่เห็นด้วยกับการยกของยามาดาไว้เช่นกัน บุคคลผู้นี้ก็คือ มิยะสะกิ ฉินโร (Miyazaki Shinro) ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“ทางสถานทูตญี่ปุ่นประจำประเทศสยาม (ซึ่งน่าจะรวมท่านทูตยะตะเบะด้วย) ได้มีการคัดค้านเกี่ยวกับการสร้างศาลเจ้า...เพราะเกิดความสงสัยว่า ยามาดาเป็นบุคคลที่ควรแก่การได้รับการยกย่องถึงขนาดที่มีศาลเจ้าในศาสนาชินโตแล้วหรือ [หมายความว่า มีคุณสมบัติพอที่จะเป็นเทพองค์หนึ่งให้คนมาเคารพบูชา-ผู้ศึกษา] นอกจากนี้ได้มีข้อสังเกตที่ว่า ยามาดานั้นมีความจงรักภักดีต่อไทย การกระทำของเขาก็อาจไม่ใช่การกระทำเพื่อประเทศญี่ปุ่น และไม่ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ดังนั้น ทางสถานทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยและกลุ่มปัญญาชนของญี่ปุ่นจึงได้ต่อต้านและคัดค้านการสร้างศาลเจ้าในครั้งนี้”⁴⁵

ประมาณเดือนเมษายนและพฤษภาคม ค.ศ. 1935 คณะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากประเทศสยามได้ไปเยือนประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นคือ เกาหลี และแมนจูเรียด้วย ในการกล่าวคำที่ประชุมอภิปรายที่แมนจูเรียฝ่ายสยามได้กล่าวถึงยามาดาว่า “...ประชาชนชาวสยามโดยทั่วไปไม่ค่อยรู้จักยามาดา นางามาซา เนื่องจากไม่มีเอกสารที่กล่าวถึงยามาดาอย่างชัดเจน มีเฉพาะผู้ที่ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ต่างประเทศเท่านั้นที่รู้จักยามาดา หากแต่เป็นภาพในแง่ลบว่ายามาดาเป็นโจรสลัด และไม่ชอบพูดถึงการกระทำของยามาดา นางามาซามากเท่าใด”⁴⁶ ข้อความดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของยามาดาในมุมมองของกลุ่มปัญญาชนชาวสยามในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

ในวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1936 นายปรีดี พนมยงค์ ได้เดินทางไปเยือนประเทศญี่ปุ่น ในการไปเยือนครั้งนี้ ทางฝ่ายสยามได้พบปะกับหัวหน้ากรมเอเชียตะวันออกของกระทรวงการต่างประเทศชื่อ คุวะชิมะ (Kuwashima) และปรึกษากันเกี่ยวกับการสร้างรูปปั้นของยามาดา นางามาซาในโอกาสครบรอบ 50 ปีความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่น และในวันที่ 11 ได้มีการเลี้ยงอาหารเย็นโดยมี คุวะชิมะ (Kawashima) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมเป็นเจ้าภาพจัดเลี้ยงต้อนรับนายปรีดี พนมยงค์ และได้กล่าวเปิดงานเลี้ยงซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า “...ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับประเทศญี่ปุ่น ที่มีมาตั้งแต่ยามาดาเพราะทุกคนทราบดี...” จากนั้นนายปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวตอบรับในลักษณะเช่นเดียวกันว่า “...ดังที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมกล่าวมาแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นมีมาตั้งแต่สมัยยามาดา สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้...” จากข้อความดังกล่าวทำให้ได้ข้อสังเกตประการหนึ่งว่า การที่

⁴⁵ มิยะสะกิ ฉินโร, “เรื่องราวสยาม,” *ไทโย (Toh-yoh)*, สิงหาคม 1936 : 39-8.

⁴⁶ ห้องสมุดของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น K-2-1-0-5-1-9 วันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ. 1935

ฝ่ายสยามสร้างสัมพันธไมตรีอันดีกับญี่ปุ่น ซึ่งเห็นได้จากคำกล่าวตอบที่กล่าวถึงยามาคานี้ อาจจะเนื่องมาจากสยามมีความคาดหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจจากญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังสันนิษฐานได้ว่า การจัดโครงการครบรอบ 50 ปีของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นนั้น ก็อาจจะมีต้นเหตุมาจากโครงการที่จะสร้างอนุสาวรีย์ยามาคาของสมาคมญี่ปุ่น-สยามในกรุงเทพฯ ในช่วงค.ศ. 1934-1935

ในเดือนมีนาคมปีเดียวกัน ทูตเศรษฐกิจญี่ปุ่นได้เดินทางมาเยือนสยามอีกครั้ง ก่อนที่จะมาสยามนั้น ได้มีการประชุมเพื่อเตรียมตัวกันเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ และจากหลักฐานทำให้ทราบวาทะทูตชุดนี้ปรึกษากันเรื่องนโยบายด้านวัฒนธรรมเกี่ยวกับ “ศาลเจ้ายามาคา” แต่รายละเอียดไม่มีบันทึกไว้ เมื่อคณะทูตมาถึงสยามในวันที่ 24 มีนาคม และได้มีการจัดเลี้ยงอาหาร ณ โรงแรมโอเรียนเต็ล ในวันที่ 27 คณะทูตญี่ปุ่นก็ได้เป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ต่างๆ ในประเทศสยามซึ่งเป็นแขกรับเชิญ ภายหลังจากการกล่าวสุนทรพจน์เปิดงานแล้ว นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ ในฐานะตัวแทนของกลุ่มหนังสือพิมพ์ได้กล่าวตอบว่า “...ท่านหัวหน้าคณะทูตกล่าวว่า สัมพันธไมตรีระหว่างญี่ปุ่นกับสยามมีมาตั้งแต่ช่วงกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม [300 ปีก่อน-ผู้ศึกษา] สิ่งนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้ยืนยันว่า ชาวญี่ปุ่นเป็นมิตรสหายมาแต่ครั้งโบราณ ท่านกล่าวอีกว่า ความดีความชอบของยามาคา นางามาซา ในช่วงนั้นเป็นสิ่งที่คนญี่ปุ่นรู้จักกันดี ข้าพเจ้าอยากบอกท่านว่า ในประเทศสยามก็ได้มีการศึกษาประวัติชีวิตของยามาคาอยู่มากพอสมควร...”⁴⁷ (ภายหลังนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้เดินทางไปศึกษาด้านสื่อสารมวลชนที่ประเทศญี่ปุ่น เป็นเวลา 1 ปี)

จากข้อความข้างต้น อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า เหตุใดนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ จึงกล่าวถึงยามาคาในแง่บวกแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งๆ ที่ข้อเท็จจริงก็เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าชาวสยามส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสนใจยามาคามากนัก คำตอบก็คือ อาจมีเหตุผลเช่นเดียวกับนายปรีดี พนมยงค์ ก็เป็นได้ กล่าวคือ นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ สนใจด้านสื่อสารมวลชนของญี่ปุ่น อีกทั้งอาจไม่รู้ถึงความต้องการผลประโยชน์จากแผ่นดินไทยของญี่ปุ่นที่แท้จริงก็เป็นได้

ภาพลักษณ์ของยามาคาในช่วงนี้ มุ่งประเด็นไปที่การสร้างรูปปั้นหรืออนุสาวรีย์ที่หมู่บ้านญี่ปุ่นมากกว่าสิ่งใด เนื่องจากมีความสำคัญในฐานะเป็นนโยบายด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศสยาม ดังข้อความที่ปรากฏในวารสารญี่ปุ่นในสมัยนั้นว่า

“...ได้ข่าวว่ามีโครงการที่จะสร้างอนุสรณ์สถานที่หมู่บ้านญี่ปุ่นเพื่อระลึกถึง ยามาคา นิสาเอะมอน นางามาซา ผู้ซึ่งเสียชีวิตในสยามเมื่อ 304 ปีก่อน ถือว่าบุคคลผู้นี้เป็นวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่

⁴⁷ หอสมุดของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น K-2-1-0-4-1-5

ข้าพเจ้าคิดว่าชาวนี้นี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสภาวะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบันนี้ นับว่ามีประโยชน์ ถ้าหากว่าโครงการนี้ทำให้ประชาชนทั้งสองประเทศนี้ถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างสองประเทศในทางประวัติศาสตร์...”⁴⁸

ในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั่นเอง ได้มีการจัดงานฉลองครบรอบ 50 ปีของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่น ในงานนี้ได้มีพิธีกรรมทั้งแบบศาสนาจีนโตและศาสนาพุทธเพื่อเป็นสิริมงคลต่อการที่จะสร้างอนุสรณ์สถานต่อไป⁴⁹ แต่ต่อมาปรากฏว่าได้เกิดสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนขึ้นเสียก่อน การระดมทุนบริจาคเพื่อสร้างอนุสาวรีย์จึงต้องเลิกกันไป ทำให้โครงการนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

ลำดับต่อไปจะศึกษาภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาช่าในวารสารของสมาคมญี่ปุ่น-สยาม (ไทย) ซึ่งวารสารนี้ฉบับแรกตีพิมพ์⁵⁰ ในเดือนมกราคมถึงเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1937 ซึ่งออกเป็นรายเดือน ส่วนฉบับปีค.ศ. 1938, 1939 และ 1942 ออกเป็นรายปี ในช่วงปีแรกวารสารออกเป็นรายเดือน (ไม่แน่ใจว่าอีก 6 เล่มช่วงครึ่งหลังของปีแรกออกหรือไม่เนื่องจากค้นคืนฉบับไม่พบ) และในปีที่ 2 เป็นต้นมาก็ออกเป็นรายปี แต่ค้นไม่พบฉบับ ค.ศ. 1940 และ 1941 รวมทั้งหลัง ค.ศ. 1943 (อนึ่ง ถ้าหากมี ผู้ศึกษาคาดว่าคงไม่มีฉบับหลังค.ศ. 1943 เพราะสภาพเศรษฐกิจในเมืองไทยไม่ดีในช่วงสงคราม) และชื่อของวารสารก็เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงด้วย

จะขอเริ่มจากฉบับรายเดือน 6 ฉบับแรกก่อนว่ามีจุดมุ่งหมายอย่างไร ลักษณะเนื้อหาโดยทั่วไปของเล่มนั้นเป็นอย่างไร ตลอดจนภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาช่าเป็นอย่างไร จากการศึกษพบว่าจุดมุ่งหมายที่ออกวารสารซึ่งกล่าวไว้ในฉบับแรกก็คือ วารสารนี้เป็นการตอบแทนบุญคุณต่อผู้อุปถัมภ์ของสมาคม นอกจากนี้จะแจกจ่ายให้สมาชิกแล้วยังขายให้แก่บุคคลภายนอกด้วย และไม่เพียงแต่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างญี่ปุ่น-ไทย หากแต่ยังสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเอเชียต่างๆ ซึ่งเป็นเพื่อนกันอยู่ (ที่มีอิทธิพลจากแนวคิดเอเชียนิยมของญี่ปุ่น) ด้วย เนื้อหาของวารสารรายเดือน คือ เริ่มจากคำนำของบรรณาธิการ มีบทความบ้าง และรายงานเกี่ยวกับกิจกรรมของสมาคม บทความแบ่งโดยเนื้อหาออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ เรื่องเกี่ยวกับ (1) เมืองไทย (2) ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่น หรือการแนะนำวัฒนธรรมญี่ปุ่น และ (3) การแนะนำวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ ในเอเชีย

⁴⁸ “การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการก้าวสู่ทศได - อนุสรณ์สถานของยามาดา นางามาช่า” นันฉิน (Nahshin-การก้าวสู่ทศได) . กันยายน 1937 : 2-6.

⁴⁹ “วารสารสมาคมญี่ปุ่น - ไทย, ธันวาคม 1937 : 8-9.

⁵⁰ กิจกรรมของสมาคมก่อนเล่มนี้ ปรากฏอยู่ สมุดที่ระลึกที่พิมพ์แจกในงานฉลองรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ข้างหน้า ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ ๑ เล่มแรก มกราคม ๒๔๕๐ หน้า ๗๐)

ในบทความประเภทที่ 1 นั้น จะเห็นการเกิดขึ้นของชาตินิยมของไทย เช่น การพรรณนาว่า เจดีย์ที่เก็บกระดูกของพระเจ้าตากกับราชินีของพระองค์ชำระธุลีละนินทา นับเป็นสิ่งที่น่าเสียดายมาก ควรที่จะสร้างอนุสาวรีย์เพื่อพระองค์ที่ทรงเสียสละเพื่อชาติไทย ซึ่งปรากฏอยู่ในคำนำของ บรรณาธิการของเล่มที่ 5⁵¹ ในบทความประเภทที่ 2 ก็มีบทความของ ชาเดา เกี่ยวกับความสัมพันธ์ สยามกับญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งอยู่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20 ทั้งหมดทยอยแบ่งลง เล่มละหนึ่งส่วน ในบทความนี้มีจดหมายจากยามาดา นางามาซาถึงโรจูรวมอยู่ด้วย นอกจากนี้บทความนี้แล้วไม่ค่อยมีเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นอีก มีแต่การแนะนำวัฒนธรรมญี่ปุ่น (เช่น ศาสนาชินโต หรือ นายพล โนะจิ เป็นต้น) ส่วนบทความประเภทที่ 3 ก็เช่น บทความการเล่า เรื่องตามที่เห็นเวลาไปเที่ยวประเทศอื่นๆ ในเอเชีย หรือ ศาสนาที่เกิดขึ้นในอินเดีย (ศาสนาพุทธ พราหมณ์ ฮินดู) เขามาในเอเชียอาคเนย์ได้อย่างไร และจากรายงานกิจกรรมของสมาคมวิเคราะห์ ได้ว่า แม้ว่าวารสารนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเอเชียต่างๆ และมีเนื้อหาที่เหมาะสมกับจุดมุ่งหมายนี้ก็ตาม แต่ศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ของสมาคมก็อยู่ที่การ ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่น-ไทย เช่นกิจกรรมที่สำคัญของสมาคมก็คือ

1. เวลาที่มีแขกมาจากญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการหรือเป็นส่วนตัว สมาคมก็จะให้การดูแล และ ในกรณีตรงกันข้ามสมาคมญี่ปุ่น-สยามในโตเกียวก็จะดูแลแขกซึ่งเป็นคนไทยเช่นกัน
2. ส่งเสริมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสยาม-ญี่ปุ่นโดยการสร้างอนุสาวรีย์ของยามาดา นางามาซา
3. ส่งเสริมสัมพันธ์ไมตรีโดยผ่านทางศาสนาพุทธ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นหนึ่งที่ที่น่าสนใจเกี่ยวกับเนื้อหาของวารสารนี้ก็คือ ดูเหมือนว่ามีแนวความคิดที่แตกต่างกันผสมอยู่ในเล่มเดียวกัน แนวความคิดหนึ่งก็คือ ชื่นชมเอกลักษณ์ของสยาม และสยามอยากรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นและยังอยากรู้เกี่ยวกับประเทศเอเชียอื่นๆ ด้วย ส่วนอีกแนวความคิดหนึ่งก็คือ บิดเบือนความจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ญี่ปุ่นกับสยามที่พิเศษและลึกซึ้ง เช่น มีบทความหนึ่งในเล่มที่ 2 กล่าวว่าสยามกับญี่ปุ่นเคยมีบรรพบุรุษเดียวกัน คือชาติพันธุ์มองโกเลีย (Mongolia) และตอนหลังแยกกัน ฉะนั้นปัจจุบันนี้สยามกับญี่ปุ่นได้เจอกันอีกจึงนับเป็นเรื่องที่น่าดีใจ เนื่องจาก ยามาดาเป็นพยานของไมตรีระหว่างญี่ปุ่น-สยาม และจะมีการสร้างอนุสาวรีย์ของเขา⁵²

ถ้าสรุปภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาซา จากที่ปรากฏในวารสารนี้ก็คือ ยามาดา นางามาซา เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นซึ่งมีตั้งแต่อดีตสืบทอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เช่น ปาฐกถาของอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสยาม ชื่อ มุระอิ (Murai) ที่กระจายเสียงโดย

⁵¹ ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ ๑ เล่มที่ ๕ พฤศจิกายน, ๒๔๔๐.

⁵² ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ 1 เล่ม 2 กุมภาพันธ์ 24๕0 หน้า 79-80

วิฤตในโอกาสครบรอบ 50 ปีของสัมพันธไมตรีระหว่างญี่ปุ่น-สยาม (เมื่อวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 1937) ที่กล่าวว่า “สัมพันธไมตรีระหว่างญี่ปุ่น-สยามดอยกลับไปได้ 300 ปีก่อน โดยยามาดา นางามาซา เป็นผู้ได้รับใช้ในพระราชวังสยามชื่อสัดต่อพระมหากษัตริย์สยาม และทำความดีความชอบเวลาป้องกันสยามจากพม่ากับเขมร”⁵³ หรืออย่างเช่น แนะนำยามาดา นางามาซา ให้รู้จักกับคนอ่านโดยมีภาพวาดของยามาดา และมีคำอธิบายว่า ยามาดาเป็นสัญลักษณ์ของไมตรีระหว่างสยาม-ญี่ปุ่น และเขาได้ทำความดีที่สำคัญที่ไม่ควรจะลืมในประวัติศาสตร์ของสยาม⁵⁴

โครงการสร้างอนุสาวรีย์ยามาดา นางามาซา ก็มีความก้าวหน้าเช่นกัน เช่น ชื่อที่ดินเพิ่มจากตอนต้นที่ชื่อไว้ 500 ตารางวาใน ค.ศ. 1934 เพราะสมาคมเห็นว่าที่ดินจำนวนนั้นสำหรับสร้างอนุสาวรีย์คงยังไม่พอ เพราะฉะนั้นจึงให้ชื่อเพิ่มอีก 2,554 ตารางวา และในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1937 รวมที่ดินทั้งหมดเป็น 3,054 ตารางวา พร้อมทั้งจัดเตรียมพื้นที่ให้เรียบร้อย (เช่น ทำรั้วรอบที่ดิน) และตั้งคณะกรรมการสำหรับการสร้างอนุสาวรีย์ยามาดา นางามาซาด้วย

การทำพิธีกรรมทั้งศาสนาจีนโตและศาสนาพุทธเพื่อเป็นสิริมงคล สำหรับการจะสร้างอนุสาวรีย์ที่หมู่บ้านญี่ปุ่นต่อไปนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งในงานฉลองครบรอบ 50 ปีของความสัมพันธไมตรีระหว่างสยามกับญี่ปุ่น ด้วยเหตุที่หมู่บ้านญี่ปุ่นส่วนใหญ่จมน้ำเพราะน้ำท่วม ดังนั้น สมาคมจึงสร้างทางเดินกับศาลาขึ้นใหม่ ซึ่งในนั้นมีเครื่องเคี้ยวกับอาหาร⁵⁵ นอกจากนี้ 30 % ของทรัพย์สินทั้งหมดของสมาคม ก็เป็นทุนสำหรับการสร้างอนุสาวรีย์ยามาดา⁵⁶

ในการประชุมใหญ่ครั้งที่ 3 ของสมาคม ได้มีการรายงานอธิบายบัญชีโดยนายกสมาคมว่า เหตุใดจึงออกเงินสำหรับอนุสาวรีย์ยามาดาจากคลังของสมาคม เขากล่าวว่าก็เพราะไม่ค่อยมีคนไทยที่จะบริจาคเพื่อสร้างอนุสาวรีย์ยามาดา ส่วนรองนายกสมาคมชื่อหลวงเชวงศักดิ์สงคราม ก็ได้ช่วยเหลือต่อสมาคม 2 ประการ คือ

1. ชักชวนคนสยามหลายคนเป็นสมาชิก
2. เอาใจใส่ต่อการสร้างอนุสาวรีย์ยามาดา นางามาซา และถ้าหากมีอุปสรรคอะไร เขาก็พยายามที่จะช่วยขจัดอุปสรรคเหล่านั้น⁵⁷

⁵³ ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ 1 เล่ม 1 มกราคม 2480 หน้า 3-4

⁵⁴ ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ 1 เล่ม 3 มีนาคม 2480 ไม่มีเลขหน้า

⁵⁵ ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ 1 เล่ม 5 พฤศจิกายน 2480 หน้า 488-494.

⁵⁶ “ตารางบุดงย และ บัญชีรายไต่รายจ่าย.” ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ 1 เล่ม 5 พฤศจิกายน 2480 หลังหน้า 498 แต่ไม่มีเลขหน้า

⁵⁷ ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ 1 เล่ม 6 มิถุนายน 2480 หน้า 570-573.

สิ่งที่เห็นได้ชัดจากข้อความดังกล่าวข้างต้นก็คือ แมคนสยามที่เป็นสมาชิกสมาคมก็ตาม ก็ไม่ค่อยสนใจโครงการอนุสาวรีย์ยามาดา และคนที่สนใจก็เป็นส่วนน้อยของสมาชิกเท่านั้น เช่น นายกสมาคมคือ พระยาสุเมธการบรรจง และปฏิคมคือ พระพิพิธสาตี นอกจากนี้ โครงการนี้ยังมีอุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขาดงบประมาณ (ตัวสมาคมเองก็มีปัญหาที่ไม่ค่อยมีทุนเช่นกัน) จึงทำให้โครงการนี้ไม่ค่อยก้าวหน้ามากเท่าใดนัก

ในวันที่ 18 พฤษภาคม ค.ศ. 1937 เรือรบใหญ่ 2 ลำ ชื่อ อิวะเตะ(Iwate) กับ ยะกุโมะ (Yakumo) ได้เดินทางมาเมืองสยามพร้อมควายนายพลและนายทหารเรือจำนวน 1,700 คน และในวันที่ 23 เดือนเดียวกันนายพลเรือตรี ฌิโร ตะกะซุ (ผู้บัญชาการเรือรบหลวงญี่ปุ่น) พร้อมด้วยนายทหารเรืออีก 60 นายก็ได้ไปเที่ยวที่อยุธยา เมื่อเดินทางถึงสถานีรถไฟอยุธยา ได้มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคนมาต้อนรับ และที่หมู่บ้านญี่ปุ่นก็ได้มีการก่อสร้างมุลดินสูงตั้งศาลเจ้า (ใหม่) ซึ่งนำมาจากประเทศญี่ปุ่น พร้อมกับเรือรบในคราวนี้ และทำพิธีต่างๆ เช่น บวงสรวงวิญญาณ เป็นต้น⁵⁸

ส่วนวารสารสมาคมฉบับรายปีใน ค.ศ. 1938 และ 1939 นั้น เนื้อหาของทั้ง 2 เล่มนี้แตกต่างจากเล่มก่อนๆ ตรงที่บทความเกือบหายไปหมด และมีเฉพาะรายงานเกี่ยวกับกิจกรรมของสมาคมเท่านั้น แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับโครงการอนุสาวรีย์ยามาดา นางามาซา นั้น มีอยู่ตลอด ซึ่งจากรายงานระบุว่า มีบัญชีเงินฝากประมาณ 2,000 บาท ซึ่งเป็นบัญชีออมทรัพย์ในนามของทุนของอนุสาวรีย์ยามาดา นางามาซา แต่โครงการนี้ก็เงียบไปและไม่มีการเคลื่อนไหว แม้ว่าส่วนหนึ่งจะเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนในวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1937 และสมาคมญี่ปุ่น-สยามในโตเกียวเห็นว่า การเรียกรายเงินสำหรับโครงการนี้ต้องระงับไว้ก่อน เพราะต้องประหยัดในช่วงสงครามก็ตาม แต่สาเหตุสำคัญก็อยู่ที่ว่า ยามาดาเป็นคนสำคัญสำหรับคนญี่ปุ่นเท่านั้น สำหรับคนสยามแล้วไม่ค่อยสำคัญ (คนสยามที่นิยมญี่ปุ่นซึ่งเป็นส่วนเล็กน้อยของสมาชิกสมาคม) สำหรับฝ่ายสยาม ยามาดาอาจจะสำคัญในจุดที่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของไมตรีระหว่างญี่ปุ่นกับสยามเท่านั้น ในช่วงเวลานั้นในรายงานกิจกรรมของสมาคมกิจกรรมสำคัญที่ออกมาบ่อยครั้ง ก็คือ การดูแลทูตไมตรีทั้งหลายที่มาจากญี่ปุ่นอย่างเอาใจใส่ บุคคลสำคัญในกิจกรรมนี้ก็คือ พระพิพิธสาตี ซึ่งตอนต้นเป็นปฏิคม ตอนหลังได้เป็นเลขธิการของสมาคม เขาได้เชิญทูตจากญี่ปุ่นมายังบ้านของตัวเองซึ่งอยู่ฝั่งธนบุรีและเลี้ยงอาหารกลางวันและให้ของขวัญด้วยเกือบทุกครั้ง เขาเอาใจใส่ในการสร้างไมตรีระหว่างสองประเทศ โดยผ่านศาสนาพุทธ เช่น วันที่ 18 เมษายน ค.ศ. 1937 ไว้นเคาส์(viscount) มิชิมะ (Mishima) มาเมืองสยามโดยนำคณะลูกเสือญี่ปุ่นมา เมื่อกลับไปญี่ปุ่น พระพิพิธสาตีก็ได้ฝากคัมภีร์ศาสนาพุทธเพื่อที่จะให้กับสมาคมพุทธศาสนาญี่ปุ่น-สยามใน

⁵⁸ ญี่ปุ่น-สยาม ปีที่ 1 เล่ม 6 มิถุนายน 2480 หน้า 574-575.

ญี่ปุ่นด้วย ในวันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ. 1937 คณะยูโดญี่ปุ่น 5 คนเยี่ยมชมสยาม พระพิพิธสาส์ก็เสด็จรับรองที่บ้านของตนเองและให้ของขวัญเป็นพระพุทธรูปเก๋องคเล็ก ๆ กับทุกคน และในปลายเดือนตุลาคม ค.ศ. 1938 ยะคะ โชนะซุกะ (Yada Chohnosuke) ซึ่งเป็นอดีตรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย พระพิพิธสาส์ก็ได้นำพระเจดีย์ขนาดใหญ่ภายในบรรจุพระพุทธรูปทอง นอบฝากให้ทานยะคะไป เพื่อให้เป็นสมบัติของวัดนิชเซ็นจิ(Nissen-ji)ในเมืองนาโงยาประเทศญี่ปุ่น⁵⁶

เหตุการณ์อื่นๆ เกี่ยวกับยามาดา นางามาซาที่ปรากฏในเอกสารอื่นๆ ในช่วง 2 ปีนี้ก็คือ

1. นายกสมาคมคือ พระยาสุภดิการบรรจง แม่ว่าจะเป็นวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันหยุดท่านก็ยังอุตสาหะขึ้นไปดูที่ดินซึ่งจะทำอนุสาวรีย์ยามาดา นางามาซาที่กรุงเทพฯ⁵⁷

2. ขุนธราภาควิชาสมาชิกกิตติมศักดิ์ ซึ่งอยู่ที่อยุธยาได้ออกทรัพย์ช่วยซ่อมเสาศอนกรีต รั้วลวดหนามและมูลดินที่ชำรุดรอบบริเวณอนุสาวรีย์ยามาดาให้คืนดี เนื่องจากช่วงฤดูน้ำท่วม ดินพังรั้วล้มเสียไปหลายแห่ง⁵⁸ และเขาก็เอาใจใส่ในการดูแลที่ดินหมู่บ้านญี่ปุ่น⁵⁹

3. วันที่ 2 พฤศจิกายน ค.ศ. 1939 คณะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยชะกะระอิ ฮิโระโกโร (Sakurai Hyogoroh) เป็นหัวหน้าเดินทางมาเยือนไทย และไปอยุธยาและหมู่บ้านญี่ปุ่นด้วย

4. วันที่ 9 ธันวาคม ค.ศ. 1939 มีการจัดงานเลี้ยงต้อนรับคณะบริษัทเมลล่ออากาศญี่ปุ่น ซึ่งดำเนินธุรกิจเดินอากาศ และนายกสมาคมโคกล่าวสุนทรพจน์มีใจความว่า “...มิตรภาพระหว่างไทยและญี่ปุ่นนั้นได้มีมาแต่ครั้งโบราณกาลแล้ว ในสมัยนั้นท่านออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นางามาซา) ดูเหมือนจะเป็นกุญแจดอกแรกที่ไขความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเราทั้งสอง ขณะนี้เราเตรียมจะสร้างอนุสาวรีย์ของท่านออกญาเสนาภิมุขไว้ให้ถาวร เพื่อเป็นที่ระลึกแก่ชาวเราแห่งประเทศไทยทั้งสอง...”⁶⁰

5. ในวันที่ 16 เมษายน ค.ศ. 1939 คณะบุตรธิดาญี่ปุ่นมาเมืองไทย หัวหน้าคณะชื่อ ยะซุกะวะ ยูโนะซุกะ (Yasukawa Yuhnosuke) ได้บริจาคเงิน 13,000 เยนสำหรับบำรุงอนุสาวรีย์ยามาดา และ 10,000 เยน สำหรับสมาคมซึ่งทำให้ยะซุกะวะเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสมาคม⁶¹

และตั้งแต่ ค.ศ. 1940-1941 ไม่ปรากฏเอกสารหรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ของยามาดาในความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นแต่อย่างใด

⁵⁶ หนังสือข่าวญี่ปุ่น-สยามสมาคม พ.ศ. 2481 หน้า 59

⁵⁷ หนังสือข่าวญี่ปุ่น-สยามสมาคม พ.ศ. 2481 หน้า 20

⁵⁸ หนังสือข่าวญี่ปุ่น-สยามสมาคม พ.ศ. 2481 หน้า 37

⁵⁹ หนังสือข่าวญี่ปุ่น-สยามสมาคม พ.ศ. 2481 หน้า 79

⁶⁰ หนังสือข่าวญี่ปุ่น-สยามสมาคม พ.ศ. 2482 หน้า 132

⁶¹ หนังสือข่าวญี่ปุ่น-สยามสมาคม พ.ศ. 2482 หน้า 142

ภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาซาปรากฏขึ้นมาอีกครั้ง ใน ค.ศ. 1942 ใน หนังสือคำ-
แถลงการณ์ของสมาคมญี่ปุ่น-ไทย พ.ศ. 2485 (ค.ศ.1942)⁵⁵ ที่ได้กล่าวถึงการหยิบยกเอาโครงการ
สร้างอนุสรณ์สถานขึ้นมาใหม่ ดังปรากฏในตอนต้นของแถลงการณ์กิจการทั้งหมดว่า “กิจการอัน
เกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์ออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นางามาซา)...ซึ่งเป็นภารกิจของทางสมาคม
อยู่ด้วยนั้น ปรากฏว่าการก่อสร้างยังมีได้ลุล่วงไป เวลานี้มีที่ดินอยู่ 3,024 ตารางวา...กับโทริ
(ประตู) ศาลเทพารักษ์ที่สถิตย์แห่งดวงวิญญาณของท่านออกญาฯ กับตะเกียงหินตั้งขนาดใหญ่ 1 คู่
ซึ่งได้สร้างเสร็จแล้ว แม้ว่าการก่อสร้างยังมีได้ลุล่วงไป ก็ปรากฏว่ามีผู้ไปเยี่ยมค้ำนับสนุนสถานที่แห่งนี้
เป็นอันมาก เฉลี่ยเดือนหนึ่งๆ ประมาณ 114 คน...”⁵⁶

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานในตารางแสดงงบดุลแสดงสินทรัพย์ของกองทุนที่เกี่ยวข้องกับ
การก่อสร้างและการทำนุบำรุงรักษา รวมถึงค่าใช้จ่ายของอนุสาวรีย์ออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นา
งามาซา) ของสมาคมฯ ที่แสดงให้ว่างประมาณเกี่ยวกับอนุสรณ์สถานของยามาดา นางามาซา
นั้นมีจำนวนค่อนข้างมากจากงบประมาณทั้งหมดของสมาคม กล่าวคือตัวเลขเกี่ยวกับรายรับราย
จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างอนุสรณ์สถานยามาดา นางามาซา ของกองทุนอนุสาวรีย์ออกญาเส
นาภิมุข ยอด ณ เดือนพฤศจิกายน 1942 นั้น มีดังนี้⁵⁷

1. ซื่อที่ดินสำหรับสร้างอนุสาวรีย์ 4,494.66 บาท
2. ค่าทำนุบำรุงรักษาอนุสาวรีย์ออกญาเสนาภิมุข 2,412.98 บาท
3. เงินฝากประเภทรายวันของกองทุน 1,920.50 บาท

จากการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ ที่มีประจำทุกเดือน ได้มีการบันทึกสรุปมติที่
ประชุมไว้ ดังตัวอย่างการประชุมต่อไปนี้

ในการประชุมเมื่อวันที่ 9 กันยายน เกี่ยวกับอนุสาวรีย์ยามาดา พันตรี เอช. ฮาระ (S.
Hara) ได้มาเยี่ยมสมาคมญี่ปุ่น-ไทย กล่าวว่าได้รับคำสั่งจากพลตรี เอช. โมะริยะ (S. Moriya) ซึ่ง
เป็นทูตฝ่ายทหารบกญี่ปุ่น ว่าให้มาปฏิบัติหน้าที่ที่สมาคมญี่ปุ่นแทน ดังนั้นหากสมาคมฯ ต้องการ
ความช่วยเหลือโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างอนุสาวรีย์และศาลาที่พัก ทางทหารญี่ปุ่นยินดีจะช่วย
เหลือ ยกเว้นปัญหาการเงินเท่านั้นที่ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ เนื่องจากญี่ปุ่นยังอยู่ในช่วง
สงคราม

ในการประชุมเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม อุปนายกสมาคมญี่ปุ่น-ไทยได้ไปหาพันตรีฮาระ ณ ที่
พักทูตฝ่ายกองทัพบกญี่ปุ่นแต่ไม่พบ และได้ข่าวว่าพันตรีฮาระได้ย้ายหน้าที่แล้ว จึงได้ส่งเรื่องและ

⁵⁵ ผู้วิจัยเข้าใจว่า สมาคมญี่ปุ่น-ไทย ที่นี้หมายถึง สมาคมญี่ปุ่น-สยามแต่เดิม

⁵⁶ หนังสือคำแถลงการณ์ของสมาคมญี่ปุ่น-ไทย พ.ศ. 2488 : หน้า 6.

⁵⁷ หนังสือคำแถลงการณ์ของสมาคมญี่ปุ่น-ไทย พ.ศ. 2485, ไม่ระบุหน้า

มอบให้กับพลตรีโมะริยะไว้ พลตรีโมะริยะตอบทางจดหมายว่า พันตรีฮาระไม่ได้ให้ข้อมูลอะไรไว้เลย

ในการประชุมเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พลตรีโมะริยะกล่าวในที่ประชุมว่า เรื่องการช่วยสร้างอนุสาวรีย์ยามาดานั้น ไม่เกี่ยวข้องกับทางการทูตทหารบกเลย สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ เหตุใดคำพูดและความคิดเห็นของพันตรีฮาระกับพลตรีโมะริยะมีข้อมูลที่ขัดแย้งกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสาเหตุ 3 ประการดังต่อไปนี้คือ

ประการที่หนึ่ง พลตรีโมะริยะอาจจะโกหกกว่าตัวเองไม่ทราบเรื่องที่พันตรีฮาระบอกกับทางสมาคมญี่ปุ่น-ไทยว่าจะช่วยสร้างอนุสาวรีย์ยามาดา แต่ในทางตรงข้ามเขาเป็นคนที่สั่งให้พันตรีฮาระไปบอกกับสมาคมฯ ว่าทหารญี่ปุ่นจะช่วยเหลือ

ประการที่สอง พลตรีโมะริยะมีตำแหน่งสูงกว่าพันตรีฮาระ ดังนั้นพันตรีฮาระจึงไม่มีสิทธิ์จะทำอะไรโดยไม่มีคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาของตนในฐานะที่เป็นทหาร ส่วนพันตรีฮาระเองก็บอกว่าเขาไปที่สมาคมเพื่อนำเสนอเรื่องการช่วยเหลือโดยคำสั่งจากพลตรีโมะริยะ

ประการที่สาม พลตรีโมะริยะเป็นหัวหน้าคณะกรรมการประสานงานเพื่อให้ความช่วยเหลือระหว่างไทยกับญี่ปุ่น รวมทั้งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมานาน ในฐานะที่เป็นทหารทำหน้าที่สืบราชการลับ (ตั้งแต่เดือนมีนาคม ค.ศ. 1934 ถึงเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1936) ซึ่งเป็นผู้ที่รู้เรื่องราวต่างๆ ของประเทศไทยมากพอสมควร เพราะฉะนั้นความคิดของพลตรีโมะริยะจึงน่าจะสำคัญและมีอิทธิพลมากในวงการทหารญี่ปุ่นที่อยู่ในไทย การที่พลตรีโมะริยะปฏิเสธเรื่องช่วยสร้างอนุสาวรีย์นั้น น่าจะมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านวัฒนธรรมต่อไทยบางประการ เช่น จาก การที่พลตรีโมะริยะส่งเสริมให้ยามาดาเป็นสัญลักษณ์แทนความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นนั้น น่าจะยกเลิกการใช้ยามาดาเป็นสัญลักษณ์ดังกล่าวตั้งแต่เดือนกันยายน-ธันวาคม

การเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านวัฒนธรรมของพลตรีโมะริยะ สามารถอธิบายได้จาก การวิเคราะห์ของ B. Reynolds ที่ว่าในช่วงปลาย ค.ศ. 1942 มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นที่เป็นไปในทางที่แข็ง B. Reynolds กล่าวว่า “จนถึงครึ่งหลัง ปี ค.ศ. 1942 ความหวังของจอมพล ป. พิบูลสงครามกับคณะรัฐบาลที่มีต่อประเทศญี่ปุ่นได้สูญสลายลงจนหมดสิ้น นอกจากนี้ทำให้อันหยิ่งผยองของคนญี่ปุ่นและปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีสาเหตุมาจากสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น ก็ทำให้ประชาชนชาวไทยโดยทั่วไปเกิดความรู้สึกบาดหมางต่อญี่ปุ่น”¹⁰⁸ การเปลี่ยนแปลงท่าทีของไทยในลักษณะนี้น่าจะอยู่ในสายตาของพลตรีโมะริยะ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งสูงสุดทางการทหารญี่ปุ่นที่อยู่ในไทย ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นซึ่งเป็นไป

¹⁰⁸ B. Reynolds. *同上*, หน้า 113.

ในทิศทางที่แย่งในช่วงนี้ มาจากสาเหตุประการแรกคือ กองบัญชาการทหารสูงสุดในญี่ปุ่นมีความรู้สึกที่ญี่ปุ่นเป็นผู้ปกครองอาณานิคมประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชีย ซึ่งความรู้สึกแบบนี้ตรงกันข้ามกับคำขวัญของญี่ปุ่นที่ว่า “จะปลดปล่อยประเทศในเอเชียจากโซ่ตรวนของตะวันตก” และ “เอเชียสำหรับคนเอเชีย” สาเหตุอีกประการหนึ่งก็คือ ญี่ปุ่นยังคาดหวังว่าประเทศในเอเชียอาคเนย์ควรมีการเตรียมตัวเตรียมใจว่า จะเสียดุลในการทำสงครามเหมือนกับญี่ปุ่น แต่ในขณะเดียวกัน ทั้งๆ ที่ไทยก็ได้ให้ความช่วยเหลือในช่วงสงคราม แต่ไทยกลับไม่ได้รับผลประโยชน์อะไรเลย ซึ่งทำให้คนไทยรู้สึกผิดหวังไม่น้อย เช่น เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1942 ทหารไทยอาสาสมัครว่าจะเข้าร่วมรบกับทหารญี่ปุ่นซึ่งจะเข้าไปสู้รบที่เมืองเชียงตุง (Kengtung) ในรัฐฉาน ประเทศพม่า และได้ทำความคิดความชอบในการสู้รบครั้งนั้น แต่ทหารญี่ปุ่นไม่ยอมแบ่งดินแดนเมืองเชียงตุง ซึ่งยึดครองได้จากพม่าให้กับไทยเลย ทั้งๆ ที่ไทยต้องการ ดินแดนนี้กลับคืนมาเนื่องจากเป็นดินแดนที่เคยตกอยู่ใต้อาณานิคมของอังกฤษ

ในด้านเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นก็บังคับยืมเงินจากไทยเป็นจำนวนมาก เพื่อที่จะใช้ในการดำเนินสงคราม ก่อนช่วงสงครามนั้น เศรษฐกิจของไทยมั่นคงมาก แต่เมื่อเริ่มทำสงครามปรากฏว่าทรัพย์สินสมบัติของไทยที่ฝากไว้กับต่างประเทศ เช่น อังกฤษและสหรัฐอเมริกา ไม่สามารถนำมาใช้ได้ เนื่องจากไทยได้ประกาศสงครามกับสองประเทศดังกล่าวแล้ว ส่วนการค้าระหว่างประเทศของไทยก็ซบเซาลง การส่งสินค้าออกของไทยถูกจำกัดเฉพาะประเทศญี่ปุ่นกับเยอรมันเท่านั้น ในขณะเดียวกันการส่งสินค้าเขามาก็ถูกจำกัดเฉพาะประเทศญี่ปุ่นเพียงประเทศเดียว ตัวอย่างสินค้านำเข้า เช่น เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องจักรและยารักษาโรค แต่จำนวนสินค้านำเข้าจากญี่ปุ่นไม่เพียงพอต่อความต้องการของไทยในช่วงสงคราม ทหารญี่ปุ่นเป็นผู้ซื้อผลิตผลทางการเกษตรของไทยแต่เพียงผู้เดียว แต่ญี่ปุ่นก็ซื้อสินค้าจากไทยโดยยืมเงินจากรัฐบาลไทย ซึ่งการซื้อสินค้าจากไทยด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ ทำให้ฝ่ายญี่ปุ่นมีความรู้สึกเหมือนกับว่าซื้อสินค้าได้ฟรี ดังนั้นการยืมเงินของญี่ปุ่นจากรัฐบาลไทยมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้น ญี่ปุ่นสามารถบังคับรัฐบาลไทยให้ญี่ปุ่นยืมเงินได้เรื่อยๆ จนมีผลทำให้เศรษฐกิจไทยแย่ลง ทำให้สภาพชีวิตของคนไทยประสบกับความยากลำบากมาก เนื่องจากสินค้าในตลาดลดน้อยลงและราคาของสินค้าก็สูงขึ้น คนไทยจึงหันไปนิยมตลาดมืดแทน เพราะไม่ต้องรอเข้าคิวเพื่อซื้อสินค้าที่รัฐบาลแบ่งปันปันส่วนให้ นอกจากเสบียงอาหารจะไม่เพียงพอแล้ว เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรคก็ขาดแคลนอีกด้วย

เมื่อวันที่ 22 เมษายน ค.ศ. 1942 รัฐบาลญี่ปุ่นได้บังคับให้รัฐบาลไทยประกาศอย่างเป็นทางการว่าอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินเยนกับเงินบาทมีค่าเท่ากัน คือ 1 เยน = 1 บาท ขณะที่ก่อนหน้านี้อัตราแลกเปลี่ยนของไทยคือ 1 บาท = 1.56 เยน ดังนั้นหลังจากวันที่ 22 เมษายน ค่าของเงินบาทจึงลดลงมาก

ในวันที่ 28 ตุลาคมในปีเดียวกัน มีการลงนามความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น โดยฝ่ายญี่ปุ่นเป็นฝ่ายเสนอและให้เหตุผลว่าเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และผู้เจรจาฝ่ายไทยก็คือหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น ก็ได้แสดงความเห็นชอบด้วย แต่จริงๆ แล้ว จอมพล ป. พิบูลสงครามยังกลัวอยู่ว่า วัฒนธรรมญี่ปุ่นอาจจะครอบงำคนไทยทั่วประเทศ ดังนั้นจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงวางนโยบายเพื่อสกัดกั้นวัฒนธรรมของญี่ปุ่น โดยให้มีการจัดตั้ง “องค์การวัฒนธรรมแห่งชาติ” ขึ้นในวันที่ 29 กันยายน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะรักษาเกียรติและศักดิ์ศรีของประเทศไทย เพราะจอมพล ป. พิบูลสงครามคิดว่าความสัมพันธ์กับประเทศอื่นนั้นต้องมีความเท่าเทียมกันในด้านวัฒนธรรม

สรุป

ในช่วงทศวรรษ 1930 นั้น ญี่ปุ่นเห็นความสำคัญของประเทศไทยทั้งในด้านยุทธศาสตร์และทรัพยากร แต่ก็มีความสนใจที่แอบแฝง โดยญี่ปุ่นอ้างว่าตนให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในด้านวัฒนธรรม และสันนิษฐานว่าบุคคลสำคัญที่พยายามทำให้ไทยกับญี่ปุ่นใกล้ชิดกันคือ ชะตะเบะ ชะซุกิชิ ในตอนแรกเขามีจุดมุ่งหมายอันบริสุทธิ์ ส่วนในตอนหลังดูเหมือนว่าความคิดเห็นและนโยบายของเขาต่อไทยก็ได้รับอิทธิพลจากลัทธิทหารนิยม ซึ่งเป็นแนวความคิดกระแสใหญ่ในช่วงเวลานั้นในประเทศญี่ปุ่น ในช่วงนี้ มีการใช้ชื่อยามาดาเพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศ

ในขณะที่เดียวกันฝ่ายไทยก็ยังให้ความสนใจญี่ปุ่นอยู่ และญี่ปุ่นได้ใช้ความพยายามที่จะให้ไทยมีความสัมพันธ์อันดี โดยเฉพาะความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจกับญี่ปุ่นอย่างจริงจัง นอกจากนั้น ไทยยังมีนโยบายระหว่างประเทศว่า จะให้ออกาสกับทุกประเทศเพื่อที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกเสมอ เนื่องจากตามความเป็นจริงแล้ว ไทยไม่ค่อยให้ความสนใจกับยามาดานางามาซาที่คนญี่ปุ่นชอบกล่าวถึงมากนัก และเมื่อประมาณ ค.ศ. 1937 ไทยได้พยายามเอาใจญี่ปุ่น โดยให้ความสนใจเรื่องยามาดาไว้มาก่อน แม้ว่าจริงๆ แล้วไม่ค่อยสนใจมากเท่าไรนัก เมื่อคนญี่ปุ่นกล่าวถึงยามาดาและพยายามสร้างอนุสาวรีย์ของยามาดาในหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา แต่ก็ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าพลเมืองหรือปัญญาชนของไทยแสดงความรังเกียจยามาดาในช่วงนั้น

หลังจากสงครามมหาเอเชียบูรพาเกิดขึ้นในปลาย ค.ศ. 1941 สมามคมญี่ปุ่น-ไทย ได้หยิบยกเรื่องราวของยามาดามากกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่ง จุดมุ่งหมายของญี่ปุ่นในการหยิบยกเรื่องราวของยามาดาครั้งนี้ก็คือ เพื่อต้องการให้ไทยช่วยเหลือสงครามครั้งนี้ด้วยความสมัครใจและเต็มใจอย่างยิ่ง ดังนั้น จึงใช้ยามาดา นางามาซา เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น

เพื่อเป็นกลยุทธ์ในการผูกมัดใจคนไทย แต่ครั้งถึงปลาย ค.ศ. 1942 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ ญี่ปุ่นแย่งลงด้วยปัจจัยต่างๆ ส่วนญี่ปุ่นก็ฟังจะทราบว่ายามาดา นางามานาไม่ได้สร้างความประทับใจให้กับคนไทยมากเท่าใดนักนานแล้ว และฟังทราบว่าอาจจะได้ผลตรงกันข้ามกับที่ญี่ปุ่นได้คาดคิดไว้ในตอนแรก จากตัวอย่างดังกล่าวนี้ กล่าวคือมีเอกสารฉบับหนึ่งซึ่งคนญี่ปุ่นได้เขียนขึ้นใน ค.ศ. 1943 ได้สะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ของยามาดา นางามานาในตอนปลายสงครามว่า คนญี่ปุ่นยังมีความต้องการที่จะสร้างอนุสรณ์สถานของยามาดา นางามานาในเมืองไทยเหมือนเดิม แต่ขณะเดียวกันคนญี่ปุ่นก็เปลี่ยนความคิดว่า ยามาดาไม่ใช่สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นอีกต่อไปแล้ว เพราะ “...ยามาดา นางามานาไม่มีความหมายใดสำหรับราชวงศ์จักรีในยุคปัจจุบันนี้ และญี่ปุ่นเป็นฝ่ายเดียวที่ยังให้ความสำคัญกับบุคคลทางประวัติศาสตร์คนนี้อยู่ และคิดว่าควรจะสร้างอนุสรณ์สถานของมหาเอเชียวัยมือของเรา (หมายความว่าควรจะชนะสงครามตามแบบยามาดา-ผู้ศึกษา) และเมื่อมีการปาฐกถา คนญี่ปุ่นบางคนชอบเริ่มต้นจากเรื่องราวของยามาดา ซึ่งเป็นบุคคลที่คนไทยไม่ชอบ แต่หารู้ไม่ว่า การเล่าเรื่องยามาดาให้คนไทยฟังนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใดเลย”^{๑๑}

^{๑๑} วะกะบายะชิ ฌูจิ (Wakabayashi shuji) . “ ความรู้สึกต่าง ๆ เกี่ยวกับสยาม.” *Taiwan jihoh* (ไต้หวันจิโฮ), กันยายน 1943 :285.